ΤΕΡΕΖΑΣ ΠΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΛΑΛΑ

Η «ΘΕΩΡΙΑ» ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ HEIDEGGER

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας καὶ ἡ σημασία του στὸ πλαίσιο τῆς φιλοσοφίας τοῦ Heidegger ἔχει ἤδη ἀποτελέσει ἀντικείμενο σοβαρῆς μελέτης, ὅπως δείχνει ἡ πλούσια βιβλιογραφία* γιὰ τὸν γερμανὸ φιλόσοφο. Τί σκοπὸ ἔχει τότε ἡ ἐνασχόληση σήμερα μ' ἕνα θέμα ποὺ ἡ ἔρευνα τείνει νὰ ἐξαντλήσει; Ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ σκέψη τοῦ Heidegger συχνὰ ἀπωθεῖ καὶ ὅτι αὐτὸ ποὺ θέλησε νὰ πεῖ καὶ νὰ ὑπερασπίσει δὲν ἔγινε ἴσως ἀκόμη οἰκεῖο σὲ ὅσους, στὸν τόπο μας, ὀπισθοχωροῦν μπροστὰ σὲ μιὰ γλώσσα δύσκολη, ἑρμητικὴ γιὰ ὁρισμένους, μᾶς κίνησε νὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ καταστήσουμε πιὸ προσιτὴ τὴ σκέψη τοῦ γερμανοῦ φιλοσόφου. Αὐτὸ ἐξηγεῖ ἄλλωστε καὶ τὴν προσπάθεια νὰ μὴν ἐπιβαρυνθεῖ τὸ κείμενο μὲ βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα παρὰ μόνο ἐκεῖ ὅπου κρίνεται ἀπαραίτητο. Εἶναι εὔλογο ὅτι ἡ μελέτη τούτη δὲν εἶναι οὔτε καταφατικὴ οὔτε ἀποφατικὴ ἀπολογητική· θὰ δώσουμε τὸ λόγο στὸν ἴδιο τὸ φιλόσοφο.

Ἡ ἀπόφαση ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας στὸν Heidegger ἔχει λοιπὸν διπλὸ κίνητρο. Ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὴν ἐπιθυμία νὰ παρουσιάσουμε μιὰ σκέψη ποὺ ἀποτελεῖ φανερὴ πρόκληση στὴν παραδεδομένη γλώσσα τῆς φιλοσοφίας· ἀπὸ τὸ ἄλλο τὴν ἀνάγκη νὰ κατανοηθεῖ ἡ χαϊντεγγεριανὴ σκέψη, γιατὶ πιστεύουμε ὅτι ἔχει διογκωθεῖ ἡ σημασία τῆς ὑπαρξιστικῆς,[1] ὅπως κακῶς βέβαια λέγεται, σκέψης του σὲ βάρος τῆς πραγματικῆς του συμβολῆς στὸ φιλοσοφικὸ χῶρο. Μὲ τὸν Heidegger ἐπανέρχεται ἡ φιλοσοφία στὸ ἀρχικό της ἐρώτημα καὶ μέσα ἀπὸ τὴν κριτικὴ τῆς παραδοσιακῆς ὀντο-θεο-

---

* W. Franzen, *Martin Heidegger*, Στουτγάρδη, 1976.

1. Βλ. *Plato's Lehre von der Wahrheit (=PW), mit einem Brief über den Humanismus, (=HB)*, Βέρνη 1954 (1947), σ. 73. «Ἐπιστολὴ πάνω στὸν Οὐμανισμό», ἑλλ. μετ. ὑπὸ Σ. Δεληβογιατζῆ, Θεσσαλονίκη, 1976. Πρβλ. καὶ *Sein und Zeit*, § 60. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα βλ. J. Caputo, Time and Being in Heidegger, στὸ *The Modern Schoolman*, 50, ἀρ. 4 (1973). Ὁ συγγραφεὺς ἑρμηνεύοντας τὴ θέση τοῦ Heidegger παρατηρεῖ ὅτι αὐτὸ ποὺ λέγεται σήμερα «ὑπαρξισμὸς» ἀνήκει στὸ ὑπαρξιστικὸ δηλ. στὸ ὀντικὸ ἐπίπεδο. Ἡ αὐθεντικὴ ὑπαρξιακὴ ἀνάλυση εἶναι ὀντολογικὴ ἀναζήτηση, ἔρευνα πάνω στὸ πρόβλημα τοῦ Dasein καὶ τοῦ Εἶναι (σ. 326, σημ. 3). Ἀποδίδουμε ἀντίστοιχα τοὺς ὅρους existenziell καὶ existenzial μὲ τὶς λέξεις «ὑπαρξιστικὸ» καὶ «ὑπαρξιακό». Διατηροῦμε τὸν ὅρο Dasein ποὺ ἀναφέρεται πάντοτε στὴν «ἀνθρώπινη ὕπαρξη».

λογικῆς σκέψης, ἀποκαθίσταται ἡ φιλοσοφία ὡς θεμελιώδης ὀντολογία[2] κατ' ἀρχὴν καὶ στὴ συνέχεια ὡς θεμελιώδης σκέψη γιὰ τὸ Εἶναι.

Δὲν εἶναι εὔκολο ἐγχείρημα ἡ ἀνάλυση τῆς ἔννοιας τῆς ἀλήθειας στὸν Heidegger. Ἡ δυσκολία εἶναι ταυτόχρονα οὐσιαστικὴ καὶ μεθοδολογική. Εἶναι οὐσιαστικὴ ἂν σκεφθοῦμε ὅτι, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ὁ Heidegger ταυτίζει τὴν ἀλήθεια μὲ τὴ φιλοσοφία. Ἡ ἀνάλυση τῆς ἀλήθειας σημαίνει παρουσίαση τῆς φιλοσοφίας τοῦ Heidegger. Εἶναι ἀναγκαῖο συνεπῶς νὰ τεθοῦν ὅρια· θὰ μείνουμε στὸ αὐστηρὸ πλαίσιο τῆς ἔννοιας τῆς ἀλήθειας.

Ἡ δυσκολία ὅμως εἶναι συγχρόνως καὶ μεθοδολογική. Πράγματι· ἂν ἡ ἀνάλυση γίνει μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἐκτίθεται συνήθως μιὰ φιλοσοφικὴ θεωρία, ἡ παρουσίαση νοθεύεται, στὴν περίπτωση τοῦ Heidegger, ἀπὸ τὸ ξεκίνημά της ἤδη· γιατὶ ἀναγκαστικὰ θὰ κινηθοῦμε στὴν περιοχὴ ἐκείνη ποὺ ἐπιτακτι-

---

2. Ἡ σημασία τῆς ἔννοιας τῆς Fundamentalontologie δίνεται στὰ τελευταῖα κεφάλαια τοῦ βιβλίου *Kant und das Problem der Metaphysik* (Βόννη, 1929, σ. 221 κ.ἑπ.). Ἂν ἀνήκει στὴν οὐσία τοῦ Dasein νὰ κατανοεῖ τὸ Εἶναι, ποιὰ εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ δομὴ τῆς οὐσίας τοῦ Dasein; Ὀντολογία εἶναι ἡ φανέρωση αὐτῆς τῆς δομῆς. Ἂν, στὴ φανέρωση, δειχθεῖ ὅτι ὁ πεπερασμένος χαρακτήρας τοῦ Dasein εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς ὀντολογίας, τότε ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ τὴ «θεμελιώδη ὀντολογία» ποὺ θέτει ὡς κύριο μέλημά της τὸ πρόβλημα τοῦ Dasein καὶ τὴν κατανόηση τοῦ Εἶναι· δηλ. τὴν ὑπαρξιακὴ ἀναλυτικὴ τοῦ Dasein. Ὁ Heidegger ὡστόσο στὰ μετέπειτα ἔργα θὰ μεταθέσει τὸ βάρος ἀπὸ τὴ θεμελιώδη ὀντολογία στὴ θεμελιώδη σκέψη, καὶ θὰ ἐγκαταλείψει τὴ χρήση τοῦ πρώτου ὅρου. Βλ. Protokoll zu einem Seminar über den Vortrag «Zeit und Sein», στὸ *Zur Sache des Denkens*, = SD, Tübingen, 1969, σ. 34. Ὁ Richardson (*Heidegger. From phenomenology to thought*, Χάγη, 1963 σ. 297) ἐντοπίζει τὴν ἀφετηρία αὐτῆς τῆς μετατοπίσεως στὴν «Εἰσαγωγὴ στὴ Μεταφυσικὴ» καὶ στὸ μέρος ὅπου ὁ Heidegger τονίζει τὴν ἀνάγκη ἐπιστροφῆς σὲ μιὰ αὐθεντικὴ σκέψη, μιὰ θεμελιώδη σκέψη (ursprüngliches Denken) ποὺ εἶναι ἐπιστροφὴ στὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν οὐσιαστικὴ σχέση ἀνάμεσα στὴ σκέψη καὶ τὸ Εἶναι. Βλ. *Einführung in die Metaphysik*=ΕΜ, Tübingen, 1953, σσ. 93-94. Ἀπὸ τὸ Dasein μετατοπισθήκαμε στὸ Εἶναι, καὶ τὸ Εἶναι ἔρχεται στὸν ἄνθρωπο ὡς γεγονὸς (Geschehen)—ποὺ ἐκφράζει καὶ τὸ πεπρωμένο του (Geschick)—, μέσα ἀπὸ τὸ ὁποῖο τὸ Εἶναι προσ-φέρεται στὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ συγχρόνως ἀπο-τραβιέται. Προσφορὰ καὶ ἀποτράβηγμα (Geschick - Entzug) εἶναι τὰ δύο χαρακτηριστικὰ τοῦ Εἶναι (βλ. *Der Satz vom Grund*=SG, Pfüllingen, 1957). Γράφει συγκεκριμένα ὁ Heidegger: «Ὅταν χρησιμοποιοῦμε τὴ λέξη Geschick γιὰ τὸ Εἶναι ἐννοοῦμε ὅτι τὸ Εἶναι μᾶς μιλεῖ, φωτίζεται, καί, φωτισμένο, τακτοποιεῖ (schickt) τὸ χῶρο - χρόνο ὅπου τὸ ὂν μπορεῖ νὰ φανερωθεῖ (SG, σ. 108). Καὶ ἀκόμη: «Λέμε σήμερα: τὸ Εἶναι δίνεται σὲ μᾶς, ἀλλὰ μὲ τέτοιον τρόπο ὥστε ἀμέσως ἤδη ἀποτραβιέται στὴν οὐσία του. Αὐτὸ σημαίνει ὁ τίτλος Seinsgeschichte» (SG, σ. 114). Τὸ ἀπο-τράβηγμα δὲν εἶναι ἰδιότητα τοῦ Εἶναι, ἀλλὰ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὸ εἶναι: τὸ Εἶναι ὡς παρ-ὸν προσφέρεται σὲ μᾶς» (σ. 122). Ἡ σκέψη στρέφεται τώρα πιὰ στὴν ἔλευση τοῦ Εἶναι (Er-eignis), τὸ «συμβὰν τοῦ Εἶναι», ποὺ εἶναι ταυτόχρονα καὶ λήθη τοῦ Εἶναι (Ent-eignis) (SD, σ. 44).

κὰ μᾶς καλεῖ ὁ ἴδιος νὰ ἐγκαταλείψουμε: τὴν περιοχὴ τῆς παραστατικῆς σκέψης. Ἂν πάλι κάνουμε τὸ «ἅλμα»[3]—ποὺ ὁ ἴδιος κάνει—καὶ τοποθετηθοῦμε μεμιᾶς στὸ δικό του χῶρο, τότε κινδυνεύει ὁ λόγος νὰ εἶναι δυσπρόσιτος. Λέγοντας δυσπρόσιτος δὲν ἐννοοῦμε τὴν ἔλλειψη μιᾶς ἐξωτερικῆς σαφήνειας—σαφήνειας ποὺ δελεάζει ὅσους ἀρνοῦνται νὰ προχωρήσουν σὲ βάθος προτιμώντας μιὰ φαινομενικὴ ἀκριβολογία—ἀλλὰ τὴν ἔλλειψη τῆς ἐσωτερικῆς ἐκείνης ἐπαφῆς ποὺ γεννιέται ἀπὸ τὸ λόγο καὶ τὴ σκέψη. Μιὰ δεύτερη μεθοδολογικὴ δυσκολία εἶναι τὸ δίλημμα γιὰ τὴν ἀφετηρία τῆς ἔρευνας: Θὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸ δεδομένο—ποὺ εἶναι ἐδῶ ἡ ἔννοια τῆς ἀλήθειας—ἢ ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις ποὺ ὁδηγοῦν στὴν ἔννοια αὐτή; Προτείνουμε νὰ ἀκολουθήσουμε τὸ δεύτερο δρόμο.

Εἶναι μάταιο ἴσως νὰ ἀναζητήσει κανεὶς στὴ σκέψη τοῦ Heidegger μιὰ «θεωρία» τῆς ἀλήθειας, γιατὶ μιὰ τέτοια θεωρία δὲν ὑπάρχει. Ὅλη του ἡ φιλοσοφία στηρίζεται ἀκριβῶς στὴ θέση ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο θεωρίας—ὄχι γιατὶ ἡ ἔννοια εἶναι μὴ ἀποκρίσιμη ἀλλὰ γιατί, γιὰ τὸν Heidegger, ἡ ἴδια ἡ φιλοσοφία εἶναι ἀλήθεια· καὶ ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι οὔτε θεωρία οὔτε κατασκευή. Ἐνδεικτικὸ ἄλλωστε εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Heidegger μιλεῖ γιὰ «τὸ φαινόμενο τῆς ἀλήθειας» (Wahrheitsphänomen), «τὸ συμβὰν τῆς ἀλήθειας» (Wahrheitsgeschehen) ἢ, ἁπλά, γιὰ τὴν «ἀλήθεια».

Ὁ ὁρίζοντας μέσα στὸν ὁποῖο προβάλλεται τὸ «φαινόμενο τῆς ἀλήθειας» εἶναι ὁ ὀντολογικὸς χῶρος. Ὅσο περίεργο καὶ ἂν τοῦτο φανεῖ, ὁ ὅρος «ὀντολογικὸς» στὸν Heidegger δὲν ἀναφέρεται στὸ ὄν καὶ δὲ δηλώνει, ὅπως θὰ ὑπέθετε κανείς, ἕναν ὁποιονδήποτε λόγο γιὰ τὸ ὄν. Ὀντολογικὴ δὲν εἶναι ἡ σκέψη ποὺ ἔχει ὡς ἀντικείμενό της τὸ ὄν. Μιὰ τέτοια σκέψη εἶναι ὀντική.

---

3. *Identität und Differenz*=ID, Pfüllingen, 1957, σσ. 20-21. Τὸ ἅλμα μεταφέρει στὸν τόπο τῆς ἐμπειρίας τῆς σκέψης ὅπου πραγματοποιεῖται τὸ ἀντίκρυσμα τοῦ Εἶναι καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Πρβλ. καὶ *Der Satz vom Grund*=SG, Pfüllingen, 1957, σ. 150. Γιὰ νὰ καταλάβουμε ἐφεξῆς τὴ σημασία τῆς λέξης «Εἶναι», πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπόψη ὅτι στὰ γερμανικὰ ἀπαντᾶ ὡς «ist» (3ο πρόσωπο ἑνικοῦ) καὶ «sein» (ἀπαρέμφατο). Ὁ Heidegger διευκρινίζει ὅτι τὸ ist εἶναι ἐκεῖνο ποὺ προσδιορίζει τὴ σημασία καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ sein (EM, σ. 154). Γύρω ἀπὸ τὴ γραμματικὴ χρήση τοῦ «Εἶναι», βλ. ἴδιο ἔργο, σ. 40 κ. ἑπ. Ὁ ὅρος das Sein γράφεται, ἀπὸ τὸν Heidegger, μὲ τρεῖς διαφορετικοὺς τρόπους: ὡς Sein, Seyn καὶ Sein μὲ διαγραφή· τὸ Sein δηλώνει αὐτὸ ποὺ ὅλοι καταλαβαίνουμε· das Sein εἶναι αὐτὸ ποὺ προσδιορίζει τὸ ὄν ὡς ὄν—Seiendes als Seiendes—(*Sein und Zeit*, Tübingen, 1967 (1927), σ. 6)· τὸ Seyn δίνει βαρύτητα στὴν κυρίαρχη διαφορὰ τοῦ Εἶναι καὶ τοῦ ὄντος («...das Seyn als den waltenden Unterschied von Sein und Seiendem» βλ. *Vom Wesen der Wahrheit*= WW, Φραγκφούρτη, 1967 (1943), σ. 28· τέλος, τὸ Sein μὲ διαγραφὴ τονίζει ἐμφατικὰ τὴν ἄμεση συνάρτηση τοῦ Εἶναι ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη οὐσία (Menschenwesen). Βλ. *Zur Seinsfrage*=SF, Φραγκφούρτη, 1967, σσ. 30-31.

Ὀντολογικὴ εἶναι ἡ σκέψη ποὺ καθιστᾶ ἔκδηλο τὸ ἐνεχόμενο.[4] Ὅταν ἡ σκέψη φέρνει στὸ φῶς, φανερώνει, αὐτὸ ποὺ ἦταν κρυμμένο καὶ μέσα ἀπὸ τὸ φανέρωμα ἀπο-καλύπτεται ταυτόχρονα αὐτὸ ποὺ προϋποτίθεται —τὸ Εἶναι—καὶ αὐτὸ ποὺ τὸ προϋπέθετε τὸ ὄν —, τότε ἡ σκέψη εἶναι ὀντολογική. Φανέρωμα δὲ σημαίνει συλλογιστικὴ διαδικασία· τὸ ἐνυπάρχον φανερώνεται, δείχνεται. Τὸ πέρασμα εἶναι φανέρωμα. Ἂν ὁ ὅρος «ἑρμηνεία»[5] (Auslegung) βρίσκεται στὸ κέντρο τῆς φιλοσοφίας τοῦ Heidegger, ἂν ἡ «ἑρμηνευτικὴ» εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν μέθοδός του, τοῦτο σημαίνει ὅτι φιλοσοφία, γιὰ τὸν Heidegger, εἶναι νὰ ἀφήνονται νὰ φανερώνονται τὰ πράγματα.

Ὅταν λοιπὸν χαρακτηρίζει τὴ φαινομενολογία ὡς «ἑρμηνευτικὴ φαινομενολογία» δὲν ἐννοεῖ—καὶ θὰ τὸ δοῦμε στὴ συνέχεια—ὅτι ὁ ἴδιος ἑρμηνεύει μὲ τὸν τρόπο του αὐτὸ ποὺ τοῦ παρουσιάζεται, ἀλλὰ ὅτι ἀφήνει κάτι νὰ τοῦ φανερωθεῖ ὅπως ἀκριβῶς εἶναι.

---

4. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ἐνεχόμενο στὸ ἔκδηλο γίνεται στὸν Heidegger μέσα ἀπὸ τὴ στροφὴ (Rückgang) στὸν κρυμμένο τόπο ὅπου ἡ ἀλήθεια φανερώνεται ὡς ἀμοιβαῖος διάλογος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Εἶναι. Ἐδῶ θὰ φανεῖ ἡ διαφορά του μὲ τὸν Hegel. «Ἂν ἡ ἐγελιανὴ ἀναίρεση (Aufhebung), γράφει ὁ de Waelhens (Identité et différence: Heidegger et Hegel, *Rev. Intern. de Philos.*, 1960, 2, σ. 231), ὁδηγεῖ τὴ μὴ θεωρητικὴ σκέψη πρὸς τὸ πραγματικό της νόημα, πρὸς τὴ ρητὴ ἀλήθειά της—ἀλήθεια ποὺ ἦταν ἐνεχόμενη μέσα στὴν ἔκδηλη—ὁ Heidegger κάνει τὴ δυτικὴ φιλοσοφία—δὲν ὑπάρχει γι' αὐτὸν ἄλλη—νὰ ἐπιστρέψει στὴν κρυμμένη της πηγή, στὸν τόπο ὅπου ἡ δυτικὴ φιλοσοφία ἢ ἡ μεταφυσική, μέσα ἀπὸ τὸ ἀμοιβαῖο ἄκουσμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Εἶναι, μπόρεσε νὰ σκεφθεῖ γιὰ τὴν ἀλήθεια ὅλα ὅσα σκέφθηκε».

5. Στὸ διάλογο Aus einem Gespräch von der Sprache (*Unterwegs zur Sprache* =US, Pfüllingen, 1975, σ. 95 κ. ἑπ.), ὁ Heidegger ἀναλύει τὴ σημασία τῶν ὅρων «ἑρμηνεία» καὶ «ἑρμηνευτικὴ» ἐπισημαίνοντας τὴ χρήση τους στὸ χῶρο τῆς θεολογίας καὶ τῆς φιλολογίας (πρβλ. καὶ *Sein und Zeit*, § 7 C). Στὴ στενὴ σημασία ἑρμηνευτικὴ (Hermeneutik—ποὺ παράγεται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ λέξη «ἑρμηνεύειν») εἶναι ἡ ἑρμηνεία γιὰ τὸ ὂν τοῦ Dasein· μὲ μιὰν εὐρύτερη σημασία δηλώνει τὴν προσπάθεια νὰ προσδιορισθεῖ ἡ ἴδια ἡ οὐσία τῆς ἑρμηνείας μὲ βάση τὸ ἑρμηνευτικὸ στοιχεῖο (das Hermeneutische), δηλ. αὐτὸ ποὺ ἀναγγέλλει κάτι, αὐτὸ ποὺ φέρνει ἕνα μήνυμα (eine Kunde bringt). Χρησιμοποιοῦμε τὸν ὅρο «ἑρμηνεία» γιὰ τὴ γερμανικὴ λέξη «Auslegung». Ὁ πειρασμὸς νὰ εἰσαγάγουμε τὴ γραφὴ ἐξ-ήγηση (ἐξήγηση) καὶ νὰ μεταφράσουμε τὸ auslegen, στὸν Heidegger, ὡς ἐξ-ηγῶ ποὺ θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ διαβαστεῖ ὡς ὁδηγῶ κάτι πρὸς τὰ ἔξω, τὸ ξεδιπλώνω, καί, ξεδιπλώνοντας, τὸ ἀποκαλύπτω, ἦταν μεγάλος. Προτιμήσαμε τελικὰ νὰ μείνουμε κοντὰ στὸ κείμενο καὶ νὰ χρησιμοποιήσουμε τὴ λέξη «ἑρμηνεία» ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Heidegger χρησιμοποιεῖ στὰ ἑλληνικὰ ὡς ἀντίστοιχη τῆς Auslegung (SZ, σ. 158). Ὅπως θὰ δοῦμε βασικὸς ὅρος τῆς δομῆς τῆς ἑρμηνείας εἶναι τὸ «ὡς» (als). Ὅταν κατανοοῦμε τὸ Εἶναι, κατανοοῦμε ὅτι ἕνα πράγμα ποὺ ἀνήκει στὸν κόσμο ποὺ μᾶς περιβάλλει εἶναι «ὡς»... Π.χ. τὸ πράγμα —ποὺ εἶναι τὸ τραπέζι—εἶναι ὡς τραπέζι, τὸ σφυρὶ εἶναι ὡς σφυρὶ κ.ο.κ. Βλ. SZ, § 32, σ. 149. Πρβλ. καὶ § 33, σ. 158.

Προσπάθειά μας λοιπὸν θὰ εἶναι νὰ θεμελιωθεῖ τὸ φαινόμενο τῆς ἀλήθειας σὲ μιὰ τέτοια βάση ὥστε νὰ καταδειχθεῖ τί σημαίνει, γιὰ τὸν Heidegger, ὁ ὅρος «ἑρμηνευτική». Ἂς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι παρόλο ποὺ ὁ τελευταῖος ξεκίνησε ὡς μαθητὴς τοῦ Husserl, γρήγορα ἐγκατέλειψε τὸν προσανατολισμὸ τοῦ δασκάλου του. Γιὰ τὸν Husserl ἡ φαινομενολογία εἶναι περιγραφική· γιὰ τὸν Heidegger εἶναι, ὅπως εἴπαμε, ἑρμηνευτική. Καὶ σ' αὐτὸ ἴσως συνίσταται καὶ ἡ συμβολή του στὴ φιλοσοφία τοῦ 20. αἰ.

Δύο εἶναι, πιστεύουμε, οἱ φιλοσοφικὲς προϋποθέσεις γιὰ νὰ προσεγγίσουμε τὸ φαινόμενο τῆς ἀλήθειας. Ἡ πρώτη εἶναι μεταφυσική· ἡ δεύτερη λογική. Ἡ μεταφυσικὴ προϋπόθεση εἶναι ἡ «ὀντολογικὴ διαφορὰ»[6] ἔξω ἀπὸ τὴν ὁποία δύσκολα παρακολουθεῖται ὁ Heidegger. Ἡ δεύτερη μεγάλη προϋπόθεση εἶναι συνέπεια τῆς πρώτης καὶ ἔχει λογικὸ χαρακτήρα· πρόκειται γιὰ τὴ διάκριση ποὺ κάνει ὁ φιλόσοφος ἀνάμεσα στὰ δύο ἐπίπεδα, τὸ ἀποφαντικὸ καὶ τὸ ἑρμηνευτικό. Οἱ δύο αὐτὲς προϋποθέσεις θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν εἰσαγωγικὰ γιὰ τὴ μελέτη τοῦ φαινομένου τῆς ἀλήθειας. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο θὰ ἀναφερθοῦμε σὲ δύο θέσεις τοῦ Heidegger ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν τελευταία διάκριση καὶ ποὺ ἐπιτρέπουν νὰ καταλάβουμε τὴν ὀντολογικὴ διαφορά. Ἡ πρώτη θέση εἶναι ὅτι ὁ κοινὸς νοῦς καὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη κινοῦνται σὲ διαφορετικὲς περιοχές· ὑπάρχει συνεπῶς μεγάλη διάσταση ἀνάμεσά τους. Ἀπὸ τὶς πρῶτες σελίδες τῆς πραγματείας «Ἡ οὐσία τῆς ἀλήθειας» ἐπισημαίνεται ὅτι εἶναι μάταιο νὰ προχωροῦμε στὸ χῶρο τῆς φιλοσοφίας μὲ γνώμονα τὸν «ὑγιὴ» κοινὸ νοῦ. Ὁ κοινὸς νοῦς κωφεύει στὴ φιλοσοφία· ἡ γλώσσα

---

6. Ὁ ὅρος ἀπαντᾶ γιὰ πρώτη φορὰ στὸ ἔργο *Vom Wesen des Grundes*, Φραγκφούρτη, 1973 (1929), σ. 5. Σὲ κατοπινὰ ἔργα ὁ Heidegger θὰ χρησιμοποιήσει ἄλλες λέξεις ὅπως λ.χ. Unterschied ἢ Unterscheidung. Γιὰ μιὰ συστηματικὴ ἀνάλυση τῆς ὀντολογικῆς διαφορᾶς βλ. L. H. Vial, *Heidegger and ontological difference*, ἐκδ. Pennsylvania State University, 1972. Βλ. ἀκόμη O. Pöggeler, *Der Denkweg Martin Heideggers*, Pfüllingen, 1963: «Ὁ διαχωρισμὸς τοῦ ὄντος καὶ τοῦ Εἶναι του ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς μεταφυσικῆς,—τὸ «μετά» της—, τὴν ὑπέρβαση (Überstieg) πέρα ἀπὸ τὸ ὂν πρὸς τὸ Εἶναι. Ἡ μεταφυσικὴ ὅμως μεταβάλλει τὸν ἀρχικὸ διαχωρισμὸ τοῦ Εἶναι καὶ τοῦ ὄντος στὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ «τί-εἶναι» (Was - sein) καὶ τὸ «ὅτι-εἶναι» (Dass - sein). Ἔτσι καταστρέφεται ἡ ἑνότητα τοῦ ὄντος καὶ τοῦ Εἶναι» (σ. 149).

Ὅπως χαρακτηριστικὰ γράφει ὁ B. Rioux, *L'être et la vérité chez Heidegger et St. Thomas d'Aquin*, Μόντρεαλ - Παρίσι, 1963, «Ἡ ὀντολογικὴ διαφορὰ δὲν εἶναι μιὰ ἀφηρημένη ρήση γιὰ τὴ φύση τοῦ πραγματικοῦ, ἀλλὰ ἕνα «συμβάν» (Ereignis) ποὺ θεμελιώνει ὅλη τὴν ἱστορία» (σ. 95). Γιὰ μιὰ ἐμπεριστατωμένη μελέτη τοῦ προβλήματος παραπέμπουμε στὸν A. Dondeyne, La différence ontologique chez M. Heidegger, *Revue Philos. de Louvain*, ἔτος 1958, ἀρ. 56, σσ. 35-61 καὶ 251-293, ὅπου γίνεται προσπάθεια νὰ ἐπανατοποθετηθεῖ ἡ φιλοσοφία τοῦ Heidegger στὴν παράδοση τῆς philosophia perennis, ὅπου ἡ ἀναζήτηση τοῦ θεμέλειου (Grund) ταυτίζεται μὲ τὴν ἀναζήτηση τῆς οὐσίας (Wesen) σ. 253.

τῆς φιλοσοφίας μένει βουβὴ μπροστὰ στὸν κοινὸ νοῦ.[7]

«Ὁ κοινὸς ἀνθρώπινος νοῦς ἔχει τὴ δική του ἀναγκαιότητα· ὑπερασπίζεται τὸ δίκαιό του μὲ τὸ ὅπλο ποὺ τοῦ ταιριάζει. Ἐπικαλεῖται τὸ αὐταπόδεικτο τῶν θέσεων καὶ τῶν ἀπόψεών του. Ἡ φιλοσοφία ὡστόσο δὲν μπορεῖ νὰ ἀντικρούσει τὸν κοινὸ νοῦ, γιατὶ αὐτὸς μένει βουβὸς στὴ γλώσσα της. Δὲν τῆς ἐπιτρέπεται νὰ θέλει νὰ τὸν ἀντικρούσει, γιατὶ ὁ κοινὸς νοῦς εἶναι τυφλὸς σ' αὐτὸ ποὺ ἡ ἴδια παρουσιάζει στὸ βλέμμα τῆς οὐσίας» (WW, σσ. 5-6)

Ἡ δεύτερη θέση τοῦ Heidegger εἶναι ὅτι ἀνάμεσα στὴ φιλοσοφία, ποὺ γι' αὐτὸν εἶναι κατ' ἀρχὴν μεταφυσικὴ μὲ τὴ σημασία τῆς θεμελιώδους ὀν-

---

7. Γίνεται φανερὴ εὐθὺς ἐξαρχῆς ἡ ἀπόσταση ποὺ χωρίζει τὸν Heidegger ἀπὸ τὴ σχολὴ τοῦ λογικοῦ θετικισμοῦ καὶ γενικότερα τῆς ἀναλυτικῆς φιλοσοφίας. Ἐνῶ γιὰ τὸ γερμανὸ φιλόσοφο ἡ φιλοσοφικὴ γλώσσα εἶναι ἀσυμβίβαστη μὲ τὸν κοινὸ νοῦ, ὁ G. E. Moore (*A defense of commonsense*, στὸ *Classics of Analytic Philosophy*, ἐκδ. R. Ammerman, McGraw-Hill, 1965, σσ. 47-67) ἐπικαλεῖται τὸν κοινὸ νοῦ ὡς κριτήριο τῆς ἀλήθειας. Γιὰ τὸν Carnap οἱ προτάσεις τῆς μεταφυσικῆς εἶναι ψευδο-προτάσεις (Scheinsätze) χωρὶς νόημα (sinnlos). Βλ. *Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache*, Erkenntnis, τόμος 2, 1931, σ. 227: «Οἱ ὑποτιθέμενες μεταφυσικὲς προτάσεις ποὺ περιέχουν τέτοιες λέξεις (ἐνν. ἀρχή, ἐλευθερία, πνεῦμα) δὲν ἔχουν κανένα νόημα, δὲ δηλώνουν τίποτε· εἶναι ἁπλῶς ψευδο-προτάσεις». Ἐπειδὴ ἡ μεταφυσικὴ δὲ θέλει οὔτε νὰ ἐκφέρει ἀναλυτικὲς προτάσεις οὔτε νὰ πέσει στὸ ἐπίπεδο ἐμπειρικῆς ἐπιστήμης, ἀναγκάστηκε εἴτε νὰ χρησιμοποιεῖ λέξεις γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν ὑπάρχει κανένα κριτήριο καὶ ποὺ εἶναι συνεπῶς χωρὶς νόημα εἴτε, ἀντίθετα, νὰ συγκεντρώσει λέξεις μὲ σημασία ποὺ δὲν δίνουν ὅμως οὔτε μιὰν ἀναλυτικὴ οὔτε μιὰν ἐμπειρικὴ πρόταση. Καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις προκύπτουν ἀναγκαστικὰ ψευδο-προτάσεις (σ. 236). Ἡ γλώσσα, γιὰ τοὺς ἀναλυτικούς, εἶναι ἡ γλώσσα τῆς καθημερινότητας (Alltagssprache)—καθημερινότητα ποὺ ὁ Heidegger θέτει ὡς μὴ αὐθεντικὴ κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ μὴ-αὐθεντικοῦ «αὐτοὶ» (man). Ὁ ρόλος τῆς φιλοσοφίας, θὰ πεῖ ὁ Wittgenstein, εἶναι ἡ λογικὴ διασάφηση τῶν σκέψεων (πρόταση 4.112 τοῦ *Tractatus logico-philosophicus* ἔκδ. Δευκαλίων, 1971, ἀρ. 7, μετ. Λορεντζάτου)· οἱ ὀντολογικὲς προτάσεις εἶναι χωρὶς νόημα. Ἡ φιλοσοφία εἶναι δραστηριότητα (4.112). Ἕνα φιλοσοφικὸ ἔργο ἀποτελεῖται οὐσιαστικὰ ἀπὸ διευκρινήσεις. Ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ «κριτικὴ τῆς γλώσσας». Ὁ A. J. Ayer μὲ τὴ σειρά του δέχεται μόνο τὴ διατύπωση ταυτολογικῶν προτάσεων ἢ ἀκόμη ἐμπειρικῶν ὑποθέσεων (βλ. *Language, Truth and Logic*, 1936). Μέσα ἀπὸ τὴν κριτικὴ ποὺ κάνει στὶς θέσεις τοῦ Carnap (The demarcation between Science and Metaphysics, στὸ *Conjectures and Refutations*) ὁ Popper εἰσάγει τὸ κριτήριο τῆς διαψευσιμότητας (falsifiability). Μόνο ἕνα σύστημα τοῦ ὁποίου οἱ προτάσεις μποροῦν νὰ διαψευσθοῦν ἀπὸ τὴν παρατήρηση εἶναι ἐπιστημονικὰ ἐδραιωμένο. Προτάσεις συνεπῶς ποὺ δὲν εἶναι διαψεύσιμες δὲν εἶναι ἐπιστημονικές. Μιὰ μεταφυσικὴ πρόταση δὲν εἶναι οὔτε ἐπαληθεύσιμη οὔτε διαψεύσιμη. Ἡ μεταφυσικὴ συνεπῶς καὶ ἡ ἐπιστήμη κινοῦνται σὲ διαφορετικοὺς χώρους (βλ. *Conjestures and Refutations*, Λονδίνο, 1969 (1963), σ. 256). Εἰδικότερα γιὰ τὸ θέμα βλ. W. H. Walsh, *Metaphysics*, Λονδίνο 1963· M. Lazerowitz, *The structure of Metaphysics*, Λονδίνο, 1955 καὶ B. Williams καὶ A. Montefiore, *British Analytical Philosophy*,

τολογίας—ἡ μικρὴ λέξη «μετὰ» δηλώνει ἀκριβῶς τὴν ὑπέρβαση ποὺ θεμελιώνει τὴ φιλοσοφία—καὶ τὴ λογική, ἡ πρωταρχικότητα ἀνήκει στὴ φιλοσοφία. Ἡ λογικὴ εἶναι ὁ χῶρος τῆς ἀποφάνσεως (Aussage)· ἡ φιλοσοφία εἶναι ὁ χῶρος τῆς ἑρμηνείας (Auslegung). Ἡ φιλοσοφία θεωρεῖ τὸ παραδεδομένο, τὸ αὐτονόητο[8]···τὸ μεγαλύτερο ἐχθρὸ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης—ὡς προβληματικὸ (fragwürdig, denkwürdig). Τὸ λάθος ἀκριβῶς τῆς παραδοσιακῆς μεταφυσικῆς ὡς ὀντο-θεολογικῆς ἐπιστήμης εἶναι ὅτι ὁ λόγος της ἔγινε ἀποφαντικὸς καὶ δὲν ξεχώρισε τὸ Εἶναι καὶ τὸ ὄν.

Ἡ λογικὴ εἶναι ἡ ἐπιστήμη ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴν «ὑπολογιστικὴ σκέψη» (rechnendes Denken)· ἀντίθετα ἡ φιλοσοφία ἔχει γιὰ ἀντικείμενό της

Λονδίνο, 1966. Μιὰ συνοπτικὴ ἀλλὰ σαφὴ παρουσίαση τῶν ἀντιμεταφυσικῶν τάσεων τῆς σχολῆς τῆς Βιέννης καὶ τῶν ἄγγλων ἀναλυτικῶν κάνει ὁ Καθηγητὴς M. D. Philippe στὸ βιβλίο του *Une philosophie de l'être est-elle encore possible?*, τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτο μέρος μὲ τίτλο *Signification de la Métaphysique*, I, ἔκδ. Téqui, κυκλοφόρησε τὸ 1975. Στὸ κεφ. «Ἡ σύγχρονη ἀντι-μεταφυσικὴ» (σσ. 115-120) βρίσκει κανεὶς συγκεντρωμένα, στοιχεῖα μιᾶς βασικῆς βιβλιογραφίας στὸ θέμα. Ἔμμεση ὡστόσο ἀπάντηση στὶς ἐπιθέσεις ὡς πρὸς τὶς σχέσεις μεταφυσικῆς καὶ φιλοσοφίας δίνει ὁ Heidegger στὸ σύντομο κείμενό του «Τί εἶναι αὐτό, ἡ φιλοσοφία;». Ὁ Heidegger ἀρνεῖται νὰ μεταβάλλει τὴ φιλοσοφία σὲ συλλογὴ χρήσιμων ἱστορικῶν γνώσεων. Στὴν ἐρώτηση: τί εἶναι φιλοσοφία πρέπει νὰ δώσουμε, λέγει, μιὰ φιλοσοφημένη ἀπάντηση (philosophierende Antwort), καὶ τέτοια εἶναι ἡ ἀπάντηση ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ «λέγειν» μὲ τὴ σημασία τοῦ «διαλέγεσθαι»· δὲν πρόκειται συνεπῶς γιὰ ἀπαντητικὴ ἀπόφανση (erwidernde Aussage) ἀλλὰ γιὰ μιὰ ἀντ-άπόκριση (Ent-sprechung) ποὺ ἀναφέρεται στὸ Εἶναι τοῦ ὄντος. «Δὲ βρίσκουμε τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα «τί εἶναι φιλοσοφία» στὶς ἱστορικὲς ρήσεις γιὰ τοὺς ὁρισμοὺς τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὸ διάλογο μ' αὐτὸ ποὺ μᾶς παραδόθηκε ὡς Εἶναι τοῦ ὄντος» (*Was ist das, die Philosophie?*, Pfüllingen, 1966 (1956) σ. 21).

8. Ἡ παραδοχὴ τοῦ αὐτονόητου (Selbstverständlichkeit) ὁδηγεῖ —κατὰ τὸν Heidegger σὲ ἀναστολὴ τῆς σκέψης. Τὸ αὐτονόητο ἀνήκει στὸ χῶρο τῆς «φυσικῆς στάσης». Ἂν, στὸν ὁρισμὸ τῆς ἀλήθειας—συμφωνία μὲ τὰ πράγματα—γίνεται ἀποδεκτὴ ἡ συμφωνία, αὐτὸ συμβαίνει γιατὶ εἶναι «φυσικὸ» ἡ ἀλήθεια νὰ μὴ βρίσκεται στὶς λέξεις ἀλλὰ στὴ συμπλοκή τους (connexio). Καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ ὑπάρχει συμφωνία ἀνάμεσα στὴν πρόταση καὶ τὸ πράγμα. Αὐτὴν ὅμως τὴ «φυσικὴ ἔννοια» (natürlicher Begriff) τῆς ἀλήθειας θὰ τὴ θέσει ὑπὸ ἐρώτηση: πόσο φυσικὸ πράγματι εἶναι τὸ «φυσικό»; Φυσικό, μᾶς λένε, εἶναι τὸ αὐτονόητο. Ὅ,τι ὅμως εἶναι «φυσικὸ» γιὰ μιὰ μορφὴ προηγμένης λ.χ. κοινωνίας, εἶναι ἀφύσικο γιὰ τὸν ἄνθρωπο μιᾶς περασμένης μορφῆς κοινωνίας. «Ἡ φυσικὴ ὄψη τοῦ κόσμου τὴν ὁποία συνεχῶς ἐπικαλούμαστε, δὲν εἶναι κάτι αὐτονόητο. Εἶναι κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο ἀξίζει νὰ θέσουμε ἕνα ἐρώτημα» (*Die Frage nach dem Ding*=FD, Tübingen, 1962, σ. 30). Πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ ἐδῶ ὅτι σ' ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα κείμενά του (*Das Realitätsproblem in der modernen Philosophie* στὸ *Philosophisches Jahrbuch*, 1912, τ. 25, σσ. 353-363) ὁ Heidegger τονίζει τὴν ἀνάγκη νὰ ἐγκαταληφθεῖ δραστήρια ἡ περιοχὴ τοῦ αὐτονόητου, γιὰ νὰ προχωρήσει κανεὶς βαθύτερα στὸ πρόβλημα τοῦ πραγματικοῦ. Ἀργότερα θὰ γράψει: «Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐρώτημα γιὰ τὸ ἀ-συνήθιστο» (Ausser - ordentliches· EM, σ. 10).

τὴ «σκεπτόμενη σκέψη» ἢ τὴν «πρωταρχικὴ σκέψη» (andenkendes Denken ἢ anfängliches Denken). Ἐκεῖνο πού ἡ ὑπολογιστικὴ σκέψη δὲν ὑποψιάζεται εἶναι ὅτι τὰ προϊόντα τῆς σκέψης εἶναι ἕνα σύνολο τοῦ ὁποίου ἡ ἑνότητα ἀνήκει στὸ χῶρο τοῦ μὴ ὑπολογίσιμου, στὸ χῶρο δηλ. ἐκείνου πού ξεφεύγει ἀπὸ κάθε ὑπολογισμό (WM, Nachwort, σ. 49).[9] Ἡ ὑπολογιστικὴ σκέψη εἶναι παραστατικὴ σκέψη. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν παραστατικὴ στὴν πρωταρχικὴ σκέψη εἶναι προϋπόθεση τοῦ φιλοσοφικοῦ λόγου πού ἀναζητεῖ τὴν ἀλήθεια—τὸ νόημα—τοῦ Εἶναι. Ἡ λογικὴ ἀνήκει στὶς ἐπιστῆμες ἐκεῖνες πού ἀσχολοῦνται μὲ τὸ ὄν· ἡ λογικὴ εἶναι ὀντικὴ ἐπιστήμη. Ἡ φιλοσοφία ὅμως στὸ μέτρο πού κάνει τὴν ἐμπειρία τῆς λήθης τοῦ Εἶναι, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἐπιστήμη. Ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι ποτὲ ὀντολογικὴ ἐφόσον ἔχει πάντα ἕνα ὂν ὡς ἀντικείμενο καὶ οἱ προτάσεις της ἀναφέρονται σ' αὐτὸ τὸ ὄν. Τὰ ὁρόσημα συνεπῶς τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης εἶναι ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἡ ἐγκατάλειψη καὶ ἡ λήθη τοῦ Εἶναι (Seinsverlassenheit, Soinsvergessenheit), καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡ ἀλήθεια τοῦ Εἶναι. Ὁ Heidegger δὲ διστάζει νὰ ἐπιτεθεῖ ἀνοιχτὰ στὴν παραδοσιακὴ μεταφυσική:

«Μόνο ἡ μεταφυσικὴ δὲν ἀπαντᾶ ποτὲ στὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ἀλήθεια τοῦ Εἶναι, γιατὶ αὐτὸ τὸ ἐρώτημα δὲν τὸ θέτει ποτέ. Δὲν τὸ ρωτᾶ ποτέ, γιατὶ τὸ Εἶναι τὸ σκέφτεται μόνο στὸ μέτρο πού θεωρεῖ τὸ ὄν ὡς ὄν. Ἐννοεῖ τὸ ὂν στὸ σύνολο καὶ μιλεῖ γιὰ τὸ Εἶναι. Ὀνομάζει τὸ Εἶναι καὶ ἐννοεῖ τὸ ὂν ὡς ὄν» (WM, σ. 11).

Ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι συνεπῶς ἐπιστήμη· ἡ λογικὴ ὅμως εἶναι ἐπιστήμη. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι κινεῖται στὴν περιοχὴ τοῦ ὄντος.

«...σὲ ὅλες τὶς ἐπιστῆμες... ἐρχόμαστε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ ὄν. Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν ἐπιστημῶν καμιὰ περιοχὴ δὲν ἔχει τὸ προβάδισμα ἀπέναντι στὴν ἄλλη· οὔτε ἡ φύση σὲ σχέση πρὸς τὴν ἱστορία οὔτε ἀντίστροφα. Κανένας τρόπος ἀντιμετωπίσεως τῶν ἀντικειμένων δὲν ξεπερνᾶ τὸν ἄλλο. Ἡ μαθηματικὴ γνώση δὲν εἶναι πιὸ αὐστηρὴ ἀπὸ τὴ φιλολογικο-ιστορική. Ἔχει ἁπλῶς τὸ χαρακτήρα τῆς ἀκρίβειας (Exaktheit), πού δὲ συμπίπτει μὲ τὴν αὐστηρότητα. Τὸ νὰ ἀπαιτοῦμε ἀκρίβεια ἀπὸ τὴν ἱστορία (Historie) θὰ σήμαινε νὰ ἔρθουμε σὲ σύγκρουση μὲ τὴν ἰδέα τῆς εἰδικῆς αὐστηρότητας τῶν ἐπιστημῶν τοῦ πνεύματος» (WM, σ. 25).

Ὁ Heidegger καταλογίζει στὴν παραδοσιακὴ μεταφυσικὴ ὅτι ξέχασε τὸν ἀρχικό της σκοπὸ καὶ μεταβλήθηκε σὲ ἐπιστήμη. Στὴν ἐπιστήμη ὅμως ἡ σκέψη εἶναι τεχνική. Τὴν ἐντονώτερη κριτικὴ τὴ συναντοῦμε στὶς πρῶτες σελίδες τῆς «Ἐπιστολῆς γιὰ τὸν Οὐμανισμό»:

9. *Was ist Metaphysik* (= WM), Φραγκφούρτη, 1975 (1929)· Nachwort (1949).

«Ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς σκέψης ὡς θεωρίας καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῆς γνώσης ὡς θεωρητικῆς συμπεριφορᾶς γίνεται ἤδη στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς «τεχνικῆς» ἑρμηνείας τῆς σκέψης. Εἶναι μιὰ ἀπόπειρα ἀντίδρασης γιὰ νὰ κρατηθεῖ ἀκόμη ἡ σκέψη σὲ μιὰ αὐτονομία ἀπέναντι στὸ ἐνεργεῖν καὶ τὸ πράττειν. Ἀπό τότε, ἡ «φιλοσοφία» βρίσκεται στὴ μόνιμη ἀνάγκη νὰ δικαιώνει τὴν ὕπαρξή της μπροστὰ στὶς «ἐπιστῆμες». Νομίζει ὅτι αὐτὸ θὰ συμβεῖ ἀσφαλέστερα ἂν ἡ ἴδια ἀνυψωθεῖ στὸ βαθμὸ μιᾶς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ ἡ προσπάθεια αὐτὴ εἶναι ἡ ἐγκατάλειψη τῆς οὐσίας τῆς σκέψης. Ἡ φιλοσοφία καταδιώκεται ἀπὸ τὸ φόβο μήπως χάσει σὲ ὑπόληψη καὶ ἐγκυρότητα, ἂν δὲν εἶναι ἐπιστήμη. Αὐτὸ θεωρεῖται σὰν μιὰ ἔλλειψη, ποὺ ἐξομοιώνεται μὲ τὴν ἐπιστημονικότητα. Τὸ Εἶναι ὡς τὸ στοιχεῖο τῆς σκέψης ἐγκαταλείφθηκε μέσα στὴν τεχνικὴ ἑρμηνεία τῆς σκέψης. Ἡ «λογικὴ» εἶναι ἡ ἐπικύρωση αὐτῆς τῆς ἑρμηνείας...» (HB, σ. 55, ἑλλ. μετ. σ. 25).

Πῶς γίνεται ὅμως τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν ὀντικῶν ἐπιστημῶν στὴ φιλοσοφία; Ἤ, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε πιὸ ἁπλά: ἀπὸ ποιὰ στιγμὴ ἡ λογικὴ χάνει τὴν κυριαρχία της καὶ γίνεται ἐπιστήμη δευτερογενὴς (abgeleitete); Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἀποφασίζει νὰ ἀγνοήσει τὸ ὂν ἐκεῖνο ποὺ τίθεται ὡς ἄρνηση τοῦ ὄντος, τὸ «τίποτε» (das Nichts),[10] ἡ λογικὴ χάνει τὴν πρώτη θέση.

---

10. Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ Nichts στὸ κείμενο τοῦ Heidegger «Τί εἶναι Μεταφυσική», ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα ὁ Carnap (βλ. κεφ. «Μεταφυσικὲς ψευδο-προτάσεις» στὸ *Überwindung der Metaphysik*, σ. 229 κ.ἑπ.). Ἡ δυνατότητα διατυπώσεως ψευδο-προτάσεων στηρίζεται σὲ μιὰ λογικὴ ἀδυναμία (logischer Mangel) τῆς γλώσσας. Τὸ λογικὸ λάθος στὶς προτάσεις τοῦ Heidegger, ὅπου ἐμφανίζεται τὸ Nichts, εἶναι ὅτι στὴ λέξη αὐτὴ ποὺ θεωρεῖται ἄλλοτε ὡς ὄνομα ἀντικειμένου καὶ ἄλλοτε ὡς προσδιορισμὸς ἀποδίδεται ταυτόχρονα ὕπαρξη καὶ μὴ-ὕπαρξη (σ. 231). «Ὅ,τι δὲν ἐπαληθεύεται δὲ γίνεται κατανοητό· δὲν ὑπάρχει δυνατότητα μεταδόσεως καὶ οἱ προτάσεις εἶναι ἁπλῶς λεκτικοὶ ἤχοι χωρὶς νόημα» (Sprachklänge ohne Sinn) (σ. 233). Ὁ Carnap θὰ κάνει ἄλλο ἕνα βῆμα: θὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ μεταφυσικὴ γλώσσα δὲν μπορεῖ νὰ συγκριθεῖ οὔτε μὲ τὴ γλώσσα τῶν παραμυθιῶν. «Οἱ προτάσεις ἑνὸς παραμυθιοῦ δὲν ἔρχονται σὲ ἀντίφαση μὲ τὴ λογικὴ ἀλλὰ μόνο μὲ τὴν ἐμπειρία· ἔχουν νόημα (sinnvoll) ἔστω καὶ ἂν εἶναι ψευδεῖς. Ἡ μεταφυσικὴ δὲν εἶναι «δεισιδαιμονία»· εἶναι δυνατὸ νὰ πιστεύει κανεὶς σὲ ἀληθινὲς ἢ ψευδεῖς προτάσεις ἀλλὰ ὄχι σὲ λεκτικὲς σειρὲς χωρὶς νόημα. Οὔτε ὅμως καὶ ὡς «ὑποθέσεις ἐργασίας» μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν οἱ μεταφυσικὲς προτάσεις· γιατὶ γιὰ μιὰ ὑπόθεση ἡ σύνδεσή της μὲ ἐμπειρικὲς προτάσεις (ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς) εἶναι κάτι οὐσιαστικό· εἶναι κάτι ποὺ δὲ συμβαίνει μὲ τὶς ψευδο-προτάσεις» (σ. 232). Γιὰ τὸν Carnap συνεπῶς ὁλόκληρη ἡ μεταφυσικὴ δὲν ἔχει νόημα. Ἡ ἀπόρριψη ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ σχολὴ τῆς μεταφυσικῆς γλώσσας τοῦ Heidegger ἐξακολουθεῖ καὶ στὶς ἡμέρες μας. Θυμᾶμαι τὴν ἀντίδραση τοῦ Καθηγητῆ τῆς Φιλοσοφίας στὴν Ὀξφόρδη Cohen—ποὺ τὸ 1971 ἐπισκέφθηκε τὸ ΑΠΘ καὶ ἔκανε μιὰ διάλεξη μὲ θέμα «Μεταφυσικὴ καὶ γλώσσα»—, στὴν ἐρώτησή μου κατὰ πόσο διδάσκεται ὁ Heidegger στὴν Ἀγγλία καὶ τί ἀπήχηση ἔχει στοὺς φοιτητές. Δὲν μποροῦμε, μοῦ ἀπάντησε, νὰ διδάξουμε ἕνα φιλόσοφο ποὺ γράφει προτάσεις ὅπως «das Nichts nichtet» (τὸ τίποτε μηδενίζει).

Θεωροῦμε σκόπιμο νὰ σταθοῦμε γιὰ λίγο στὴν ἔννοια τοῦ «τίποτε» στὴ σχέση της μὲ τὴν ἐπιστήμη.

Ἡ περιοχὴ τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ περιοχὴ τοῦ ὄντος καὶ τίποτε ἄλλο πέρα ἀπὸ τὸ ὄν. Τὴν ἴδια στιγμὴ ὅμως ποὺ προσδιορίζεται ἡ ἐπιστημονικὴ περιοχὴ ὡς περιοχὴ τοῦ ὄντος, τὴν ἴδια στιγμὴ προσδιορίζεται τὸ «τίποτε» ὡς τὸ «ἄλλο». Ἡ ἐπιστήμη ὡστόσο ἐγκατέλειψε τὸ «τίποτε» (Nichts) καὶ τὸ ἐξίσωσε μὲ τὸ μηδὲν (Nichtiges). Ὅταν ὅμως μιλοῦμε γιὰ τὸ «τίποτε» δὲν ὁμολογοῦμε ὅτι κάτι εἶναι; Πρόκειται ἄραγε γιὰ μιὰ κενὴ λεκτικὴ φράση; Ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι ἐκείνη ποὺ θεωρεῖ τὸ τίποτε ὡς φαντασίωση; Ἡ ἴδια ὅμως ἡ ἐπιστήμη δὲν ἐπικαλεῖται τὸ τίποτε, ὅταν δηλώνει ἀκριβῶς ὅτι εἶναι ἐπιστήμη τοῦ ὄντος; Αὐτὸ λοιπὸν ἀκριβῶς ποὺ ἀπορρίπτει, τὸ ἐπικαλεῖται: εἶναι κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο δὲ θέλει νὰ γνωρίζει τίποτε. Ἔχουμε ἐδῶ, τελικά, μιὰν αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸ τίποτε.

Ἡ ἐπιστήμη στέκει μὲ μιὰν ἀμήχανη ἀδιαφορία ἀπέναντί του· τὸ ἀξιολογεῖ ὡς αὐτὸ «ποὺ δὲν εἶναι». Ἡ ἀντινομία τοῦ τίποτε ἔγκειται ἀκριβῶς στὸ γεγονὸς ὅτι, ἂν ρωτήσουμε γιὰ τὸ τίποτε, τὸ μετατρέπουμε σὲ ὄν· καὶ τὸ τίποτε δὲν εἶναι ὄν. Ἡ λογικὴ δὲ βοηθεῖ νὰ καταλάβουμε τὸ τίποτε· θεωρεῖ ὅτι ἀποτελεῖ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρνήσεως· ἡ ἄρνηση ἐκφράζεται μὲ τὸ τίποτε. Τὸ τίποτε εἶναι αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι κανένα ὄν. Τὸ προσδιορίζουμε συνεπῶς ἀρνητικὰ καὶ ἡ ἄρνηση (Verneinung) εἶναι πράξη νοητική. Ἡ δυνατότητα τῆς ἀρνητικῆς ἀποφάνσεως μᾶς ἐπιτρέπει νὰ μιλοῦμε γιὰ τὸ τίποτε, ποὺ εἶναι παράγωγο, δευτερογενές, ὡς πρὸς τὴν ἄρνηση. Ἡ κυριαρχία τῆς λογικῆς διασώζεται καὶ ἐπισφραγίζεται μὲ τὴν πράξη τῆς ἀρνήσεως (WM σ. 26 κ.ἑπ.).

Ἐδῶ ὅμως ὁ Heidegger διαχωρίζει τὴ θέση του ἀπὸ τὴν κοινὴ ἀντίληψη:

Τὸ τίποτε εἶναι πρὶν ἀπὸ κάθε ρητὴ ἢ ἄρρητη ἀρνητικὴ ἀπόφανση· τὸ τίποτε προηγεῖται ἀπὸ τὸ «δὲν» (nicht) τῆς ἀρνήσεως. Ποιὰ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ τίποτε; Δὲν εἶναι οὔτε ὄν οὔτε ἄρνηση ὄντος οὔτε ἀκόμη ἀποτέλεσμα μιᾶς ὁποιασδήποτε ἀρνήσεως. Ἡ οὐσία τοῦ τίποτε εἶναι ἡ «μηδενότητα» (Nichtung)· δὲν πρόκειται οὔτε γιὰ ἐκμηδένιση (Vernichtung) οὔτε γιὰ ἄρνηση. Τὸ τίποτε μηδενίζει· δὲν τὸ συλλαμβάνουμε ἀλλὰ τὸ βιώνουμε μέσα στὴν ἀγωνία (WM, σ. 28 κ.ἑπ.).

Τὸ τίποτε δὲν τὸ συνειδητοποιοῦμε. Τὸ ὄν ὅμως φανερώνεται, ξεπηδᾶ μέσα ἀπὸ τὸ ἀρχέγονο μηδενίζον μηδέν. Καὶ ὅταν λέμε ὅτι τὸ ὂν φαίνεται, σημαίνει ὅτι μέσα στὸ ὂν ἔχουμε τὸ φανέρωμα τοῦ Εἶναι. Τὸ τίποτε εἶναι συνεπῶς ἡ δυνατότητα φανερώματος τοῦ ὄντος ὡς ὄντος. Τὸ τίποτε δὲ μᾶς δίνει τὴν ἔννοια τοῦ μὴ ὄντος· ἀντίθετα, εἶναι ἡ ἐκ-κάλυψη τοῦ ὄντος. Αὐτὸ σημαίνει ἡ τόσο σκοτεινὴ φράση: «στὸ Εἶναι τοῦ ὄντος πραγματώνεται τὸ μηδενίζειν τοῦ τίποτε» (WM, σ. 35).

Διαβάζουμε:

«Τὸ τίποτε εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀρνήσεως καὶ ὄχι ἀντίστροφα. Ὅταν λοιπὸν ἡ δύναμη τῆς νοήσεως στὴν περιοχὴ τῶν ἐρωτήσεων γιὰ τὸ τίποτε καὶ τὸ Εἶναι σπάζει, τότε ἀποφασίζεται μαζὶ καὶ ἡ τύχη τῆς κυριαρχίας τῆς «λογικῆς» μέσα στὴ φιλοσοφία. Ἡ ἰδέα τῆς ἴδιας τῆς «λογικῆς» διαλύεται στὸ στρόβιλο ἑνὸς πρωταρχικότερου 'ἐρωτᾶν'» (WM, σ. 37).

Ἡ δύναμη τῆς ἐπιστήμης βρίσκεται λοιπὸν στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο αὐτὴ ἔρχεται σὲ σχέση ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο μὲ τὸ ὄν. Ἡ ὕπαρξη ὅμως τῆς ἐπιστήμης εἶναι δυνατὴ στὸ μέτρο ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ τίποτε. Ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψη κινεῖται ἐξ ὁλοκλήρου στὴν περιοχὴ τοῦ ὄντος. Αὐτὴ εἶναι ἡ δύναμή της ἀλλὰ καὶ ὁ περιορισμός της. Δὲν ὑπάρχει συνεπῶς κοινὸ μέτρο ἀνάμεσα στὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ φιλοσοφία.

«Ἡ ὑποτιθέμενη σωφροσύνη καὶ στοχαστικότητα τῆς ἐπιστήμης γίνεται ἀστειότητα, ὅταν δὲν παίρνει στὰ σοβαρὰ τὸ τίποτε. Μόνο ἐπειδὴ τὸ τίποτε εἶναι φανερό, μπορεῖ ἡ ἐπιστήμη νὰ κάνει τὸ ἴδιο τὸ ὂν ἀντικείμενο ἔρευνας. Μόνο ὅταν ἡ ἐπιστήμη ὑπάρχει μέσα ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ κατορθώνει νὰ φέρει εἰς πέρας σταθερὰ τὸ οὐσιαστικό της καθῆκον...» (WM, σ. 41).

Ἂν ἀναφερθήκαμε διεξοδικὰ στὴ φιλοσοφικὴ σημασία τοῦ «τίποτε», εἶναι γιατὶ αὐτὴ ἡ ἔννοια ἐπιτρέπει στὸν Heidegger νὰ θεμελιώσει μεταφυσικὰ τὸ δευτερογενὴ χαρακτήρα τῆς λογικῆς. Μὲ τὴ διάκριση τῆς λογικῆς ὡς ὀντικῆς καὶ συνεπῶς παράγωγης ἐπιστήμης, καὶ τῆς φιλοσοφίας, ὡς τόπου τῆς πρωταρχικῆς σκέψης γιὰ τὴν ἀλήθεια ὄχι πιὰ τοῦ ὄντος ἀλλὰ τοῦ Εἶναι, βλέπουμε νὰ προβάλλει ἡ ὀντολογικὴ διαφορὰ—ποὺ θεμελιώνει ἀκριβῶς τὴ διάκριση ἐπιστήμης καὶ φιλοσοφίας—στὸν ὁρίζοντα τοῦ φαινομένου τῆς ἀλήθειας. Εἴπαμε στὴν ἀρχὴ ὅτι τὸ φαινόμενο τῆς ἀλήθειας θὰ τὸ ἀναζητήσουμε κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τῶν δύο μεγάλων προϋποθέσεων τῆς σκέψης τοῦ Heidegger: τῆς ὀντολογικῆς διαφορᾶς καὶ τῆς διακρίσεως ἀνάμεσα στὸ ἀποφαντικὸ καὶ τὸ ἑρμηνευτικὸ ἐπίπεδο.

Ἡ ὀντολογικὴ διαφορὰ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ, γιατὶ εἶναι αὐτὴ ποὺ δίνει, ὅπως θὰ δοῦμε, τὴ μεταφυσικὴ διάσταση στὴν ἀλήθεια.

Ὅταν ὁ Heidegger διακρίνει τὸ ὂν (das Seiende) ἀπὸ τὸ Εἶναι (das Sein), δὲν τὰ ξεχωρίζει, δὲ θεωρεῖ δηλαδὴ ὅτι οἱ δύο λέξεις δηλώνουν δύο διαφορετικὲς ὀντότητες. Ἡ ὀντολογικὴ διαφορὰ δὲ δηλώνει οὔτε διάκριση οὔτε ὅμως καὶ διαλεκτικὴ σχέση. Τὸ Εἶναι δὲν εἶναι ξεχωριστὸ ἀπὸ τὸ ὄν, ἀφοῦ εἶναι ἡ οὐσία τοῦ ὄντος (Seiendheit des Seienden). Καὶ τὰ δύο ἀνήκουν μαζί. Τὸ ὂν δηλώνει τὸ Εἶναι καὶ τὸ Εἶναι ἀνήκει πάντα σὲ ἕνα ὂν (ID, σσ. 59-60 καὶ 61-62). Τὸ Εἶναι καὶ τὸ ὂν δηλώνουν τὸ ἴδιο πρᾶγμα. Τὸ Εἶναι ὑπάρχει ὡς ὑπέρβαση πρὸς τὸ ὄν· εἶναι αὐτὸ ποὺ ἀποκαλύπτει. Τὸ ὂν εἶναι ἐκεῖνο ποὺ συγκαλύπτει. Τὸ Εἶναι δείχνεται ὡς ὑπέρβαση ποὺ ἀποκαλύπτεται (entbergende Überkommnis). Τὸ ὂν ὡς ὄν, εἶναι ἡ συγκαλύπτουσα ἔλευση (bergende Ankunft)· εἶναι δηλαδὴ αὐτὸ ποὺ ἔρχεται στὴ φανέρωση (Unverborgenheit), ποὺ φανερώνεται, ὡς ὂν συγκαλυμμένο (ID, σ. 60). Δὲν ἔχουμε λοιπὸν δύο ἀντι-κειμένους ὅρους, ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὴ διαφορὰ κάτι ἀνοίγεται στὸν ἑαυτό του καὶ ἑνώνεται μαζί του. Ἡ διαφορὰ φέρει, διεκπεραιώνει, τὸ

δια-χωρισμὸ τῶν δύο. Εἶναι λοιπὸν σφάλμα νὰ ἑρμηνεύσουμε τὴν ὀντολογικὴ διαφορὰ ὡς διαλεκτικὴ σχέση.

Πράγματι· κατὰ τὸν Heidegger[11] ἡ διαλεκτικὴ σχέση εἶναι δευτερογενὴς (abgeleitete), καὶ προϋποθέτει τὴν ὀντολογικὴ διαφορὰ (HO, σ. 169). Ὁ Heidegger θὰ ἐπανασυνδέσει ἔτσι τὸν ὅρο διαλεκτικὴ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ *διαλέγειν* καὶ τοῦ *διαλέγεσθαι*:

«Ἡ συνείδηση εἶναι ὡς συνείδηση τῆς κινήσεώς της· γιατὶ εἶναι ἡ σύγκριση ἀνάμεσα στὴν ὀντικο-προ-ὀντολογικὴ καὶ τὴν ὀντολογικὴ γνώση. Ἡ πρώτη ζητεῖ τὴ δεύτερη. Ἡ δεύτερη ἀπαιτεῖ νὰ εἶναι ἡ ἀλήθεια τῆς πρώτης. (Jenes nimmt dieses in Anspruch. Dieses stellt an jenes den Anspruch, seine Wnhrheit zu sein) Ἀνάμεσα (*δια*) στὴ μία καὶ τὴν ἄλλη ὑπάρχει τὸ *λέγειν* αὐτῶν τῶν δύο (HO, σ. 169).

Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Richardson (σ. 349) ὑπάρχει μιὰ ἀνταπόκριση ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ καλεῖ καὶ αὐτὸ ποὺ ἀπαντᾶ. Αὐτὴ ἡ ἀνταπόκριση εἶναι ὁ *διά*-λογος τῆς συνειδήσεως. Ὁ Heidegger ἀποδίδει ὅμως καὶ μιὰ δεύτερη σημασία στὸν ὅρο «διαλεκτική». Ὁ διάλογος δὲ μένει σὲ μιὰ μορφὴ συνειδήσεως· διατρέχει (*δια*-) ὅλες τὶς μορφὲς ἀπὸ ὅπου διέρχεται ἡ συνείδηση στὴν κίνησή της πρὸς τὴν αὐτοσυνείδηση. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο «συλλέγεται» ἡ συνείδηση (λέγειν=sich versammeln) στὴν ἀλήθεια τῆς οὐσίας της. Ἡ συλλογὴ εἶναι μιὰ περι-συλλογὴ (das Sammeln - das Sichversammeln).

Διαλεκτικὴ σημαίνει συνεπῶς διάλογος ἀνάμεσα στὴν ὀντικὴ καὶ τὴν ὀντολογικὴ συνείδηση. Αὐτὸς ὁ διάλογος θεμελιώνει τὴ διαλεκτικὴ κίνηση.

«Μόνο μέσα ἀπὸ τὸ διαλογικὸ τῆς ὀντικῆς καὶ ὀντολογικῆς συνειδήσεως γίνεται ἡ ἀναίρεση τῆς παρουσιάσεως αὐτοῦ ποὺ τίθεται· γι' αὐτὸ ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς διαλεκτικῆς ὡς ἑνότητας θέσης, ἀντιθέσως καὶ συνθέσεως παραμένει πάντοτε ὀρθός, ἀλλὰ παραμένει ἐπίσης πάντοτε δευτερογενής... Τὸ διαλεκτικὸ (das Dialektische) οὔτε λογικὰ ἀφήνεται νὰ ἐξηγηθεῖ μέσα ἀπὸ τὴ θέση καὶ τὴν ἄρνηση τῆς παραστάσεως, οὔτε ὀντικὰ νὰ διαπιστωθεῖ ὡς ἰδιαίτερη δραστηριότητα καὶ μορφὴ κινήσεως μέσα στὴν πραγματικὴ συνείδηση. Τὸ διαλεκτικό, ὡς τρόπος τοῦ φαίνεσθαι, ἀνήκει στὸ Εἶναι ποὺ ξεδιπλώνεται ὡς οὐσία τοῦ ὄντος μέσα ἀπὸ τὸ παρ-όν. Ὁ Hegel δὲ συλλαμβάνει διαλεκτικὰ τὴν ἐμπειρία, ἀλλὰ σκέφτεται τὸ διαλεκτικὸ μὲ βάση τὴν οὐσία τῆς ἐμπειρίας» (HO, σ. 169-70).

Γιὰ τὸν Heidegger ἡ ἐμπειρία (das Erfahren) εἶναι ἕνας τρόπος παρουσίας, δηλ. ἕνας τρόπος τοῦ Εἶναι (das Erfahren ist eine Weise des Anwe-

---

11. Σχετικὰ μὲ τὴν ἀντίληψη τοῦ Heidegger γιὰ τὴν ἐγελιανὴ διαλεκτική βλ. τὴ μελέτη του «Hegels Begriff der Erfahrung» στὸ *Holzwege* (=HO), Φραγκφούρτη, 1950, σ. 166 κ.ἑπ. Πρβλ. καὶ Hegel und die Griechen, στὸ *Festschrift H.-G. Gadamer*, Tübingen, 1960. Γιὰ μιὰ συσχέτιση τοῦ Heidegger μὲ τὸν γερμανικὸ ἰδεαλισμό, βλ. W. Franzen, *Martin Heidegger*, σ. 93 κ.ἑπ. Πρβλ. καὶ πιὸ κάτω, σ. 359 σημ. 12.

sens d.h. des Seins (HO, σ. 170).[12]

Ἡ ὀντολογικὴ διαφορὰ εἶναι λοιπὸν ἡ συνειδητὴ ἀντίληψη τῆς διαφορᾶς ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς δυὸ λέξεις: «ὄν» καὶ «εἶναι».

---

12. Μιὰ προσέγγιση τοῦ Hegel μὲ τὸν Heidegger παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Στὸ πλαίσιο πράγματι τῆς ἱστορίας τῆς μεταφυσικῆς, ποὺ παραμένει πάντοτε, γιὰ μᾶς, ὁ οἰκεῖος τόπος τῆς ἑγελιανῆς σκέψης, μιὰ συστηματικὴ ἔρευνα τῶν συγκλίσεων καὶ ἀποκλίσεων τῶν δύο φιλοσόφων ποὺ καθορίζουν ἀποφασιστικὰ—καθένας μὲ τὸν τρόπο του—τὴν ἱστορία της, ἐπιβάλλεται. Μεμονωμένες προσπάθειες πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση ἔχουν ἤδη γίνει. Ἐπισημαίνουμε τὴ μελέτη τοῦ ἑγελιανοῦ Bruno Liebrucks (*Idee und ontologische Differenz*, Kantstudien 48, ἀρ. 12, 1956-57, σ. 208), ὁ ὁποῖος ἐπιχειρεῖ τὴν ἀναζήτηση τῆς ὀντολογικῆς διαφορᾶς στὸν Hegel καὶ συγκεκριμένα στὴ «καινομενολογία τοῦ Πνεύματος» (σ. 272), μὲ βάση τὴν προβληματικὴ ἱστορία τῆς μεταφυσικῆς, τῆς ἀλήθειας καὶ τοῦ χρόνου· στὴν κατακλείδα τῆς ἐργασίας του ἐπισημαίνει τὶς διαφορὲς τῶν φιλοσόφων μέσα ἀπὸ τὴν ἐννοιολογικὴ διάκριση τῆς πάλης (Widerstreit) καὶ τῆς ἀντιφάσεως (Widerspruch). Θεωρεῖ πάντως ὅτι ἡ σκέψη τοῦ Heidegger ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὸ χῶρο τοῦ Kant καὶ τοῦ Fichte, ἐπανέρχεται διστακτικὰ στὸν Hegel (σ. 301).

Προσπάθεια ἀντιπαραβολῆς τοῦ Hegel καὶ τοῦ Heidegger, γίνεται ἀπὸ τὸν Jean Beaufret, *Dialogue avec Heidegger*, II, Παρίσι, 1973, σσ. 111-142, ὅπως ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸν A. de Waelhens, ὁ ὁποῖος στὴ σύντομη μελέτη «Identité et différence: Heidegger et Hegel» (*Rev. Intern. de Philos.*, 1914, ἀρ. 52, τ. 2, 1960, σσ. 221-273) δείχνει τὶς διαφορετικὲς τοποθετήσεις τῶν δύο φιλοσόφων. Γιὰ τὸν Heidegger ἡ ὀντολογικὴ διαφορὰ εἶναι τὸ κρυμμένο θεμέλιο πάνω στὸ ὁποῖο οἰκοδομεῖται ἡ ἀπόλυτη ἰδέα τοῦ Hegel. Ἂν ἡ ὀντολογικὴ διαφορὰ εἶναι ὁ ὁρίζοντας στὸν ὁποῖο διαγράφεται ἡ ἑγελιανὴ σκέψη, ὁ Heidegger εἶναι ἐκεῖνος ποὺ προσπάθησε νὰ φέρει τὴ σκέψη σ' αὐτήν (σ. 237). Ἀναφέρουμε, τέλος, πληροφοριακά, τὴ μελέτη τῆς D. Souche - Dagues «Une exegèse heideggerienne: le temps chez Hegel d'après le § 82 du «Sein und Zeit» στὴν *Revue de Morale et de Metaplysique*, ἔτος 84ο, τ. 1, 1979, ὅπου μέσα ἀπὸ τὴν ἑρμηνεία τοῦ χρόνου, φαίνεται ἡ διαφορὰ τῶν δύο φιλοσόφων κυρίως ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας (σ. 120). Ἀξίζει νὰ θυμίσουμε ἐδῶ ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς σχέσης τοῦ Heidegger μὲ τὸν Hegel ἀποτέλεσε ἀντικείμενο ἰδιαίτερης συζητήσεως στὸ Σεμινάριο ποὺ ὀργανώθηκε στὸ Todtnauberg ἀπὸ 11-13 Σεπτ. τοῦ 1962 καὶ ποὺ διηύθυνε ὁ Heidegger. Τὰ πρακτικὰ τῶν συνεδριάσεων —οἱ εἰσηγήσεις καὶ ἡ συζήτηση ποὺ ἐπακολούθησε—δημοσιεύθηκαν στὸ βιβλίο *Zur Sache des Denkens* (Protokoll zu einem Seminar über den Vortrag «Zeit und Sein», σσ. 27-60). Στὸ σεμινάριο αὐτὸ ὁ Jean Beaufret ἀνέπτυξε τὴν ἀντίληψη ποὺ ἐπικρατεῖ στὰ χρόνια μας στὴ Γαλλία γιὰ τὴ συσχέτιση Heidegger - Hegel. Τέλος, στὸ χῶρο τῆς γλωσσολογίας ἐπισημαίνουμε τὴ μελέτη τοῦ J. Lohmann, M. Heideggers Ontologische Differenz und die Sprache στὸ περιοδικὸ *Lexis* 4, τ. 1.

Ἡ ἔννοια τῆς ὀντολογικῆς] διαφορᾶς ἀποτέλεσε ἀντικείμενο αὐστηρῆς κριτικῆς ἀπὸ τὸν Theodor Wiesengrund - Adorno (βλ. Negative Dialektik, Suhrkamp, Φραγκφούρτη, 1970 (1966), σ. 67 κ.ἑπ.). Ὁ Heidegger, παρατηρεῖ ὁ Adorno(σ. 119), ἐξάλειψε τὴ διαλεκτικὴ τοῦ Εἶναι καὶ τοῦ ὄντος, ὅτι δηλ. κανένα Εἶναι δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀντικείμενο σκέψης χωρὶς τὸ ὂν καὶ κανένα ὂν χωρὶς τὴ διαλεκτικὴ σύνθεση(Vermittlung). Μὲ τὸν ὅρο «ὀντολογικὴ διαφορὰ»ἡ φιλοσοφία τοῦ Heidegger κατορθώνει ἵνα ὑπερισχύσει στὸ ὄν. Μὲ τὸ νὰ ἀφήνει τελείως ἀπροσδιόριστο αὐτὸ ποὺ δὲν ἀνήκει στὴ σφαίρα τοῦ ὀντικοῦ, ξεφεύγει ἀπὸ τὴ διαλεκτικὴ

τοῦ ὑποκειμένου - ἀντικειμένου. Ἔτσι οἱ ὅροι «εἶναι» καὶ «ὄν» παραμένουν τόσο ἀπροσδιόριστοι ὥστε νὰ μὴ μποροῦμε, στὸ βάθος, νὰ συλλάβουμε τὴ διαφορά τους. Ὁ λόγος γιὰ τὴν ὀντολογικὴ διαφορὰ γίνεται ταυτολογικός: τὸ εἶναι δὲν εἶναι τὸ ὂν γιατὶ εἶναι τὸ εἶναι (σ. 99). Ὁ Adorno καταλογίζει στὸν ἴδιο τὸν Heidegger αὐτὸ ποὺ ὁ τελευταῖος θεωρεῖ σφάλμα τῆς παραδοσιακῆς μεταφυσικῆς: τὴ δυστυχία τῆς ὀντολογίας νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ ὀντικὸ—τὸ ἀντίθετό της—τὴν ἐξάρτηση δηλ. τοῦ ὀντολογικοῦ ἀπὸ τὸ ὀντικό—,νὰ μὴ μπορεῖ νὰ ἀπαλλαγεῖ, μὲ ἄλλα λόγια, ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ τὸ σκάνδαλο τῆς ὀντολογίας· ὁ Heidegger τὸ ἐνσωματώνει στὴν ὀντολογία καὶ τὸ κάνει ἀναπόσπαστο μέρος της. «Ὁ θρίαμβος τοῦ Heidegger ἀπέναντι σὲ ὅλες τὶς ἄλλες ὀντολογίες, λιγότερο ἔξυπνες, συνίσταται στὴν ὀντολογικοποίηση τοῦ ὀντικοῦ... Ὁλόκληρο τὸ οἰκοδόμημα τῆς ὀντολογικῆς διαφορᾶς εἶναι ἕνα χωριὸ τύπου Ποτέμκιν. Οἰκοδομεῖται μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ἀπαλείψει..., μέσα ἀπὸ τὴν ἀντίληψη ὅτι τὸ ὂν εἶναι ἕνας τρόπος τοῦ εἶναι, τὴν ἀμφιβολία γιὰ τὸ ἀπόλυτο ὄν» (σσ. 120-21). Ὁ Adorno δὲ θὰ διστάσει νὰ ἐπικρίνει τὴν «ἄβυσσο τοῦ ἀρχαϊσμοῦ» ὅπου κινεῖται ὁ Heidegger καὶ ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει ἀνεξέλεγκτες ρήσεις καὶ ἑρμηνεῖες (σ. 122). Ὁ Heidegger, γράφει ὁ Adorno, τείνει τὴ χεῖρα στὸ μῦθο (σ. 122). Ἡ ἔννοια τῆς ὑποταγῆς στὸ Εἶναι (Seinsgehörigkeit) εἶναι μυθική, ὅπως μυθικὴ εἶναι καὶ ἡ ἔννοια τοῦ πεπρωμένου τοῦ Εἶναι: ὁ Adorno, παραθέτοντας τὸν Scholem, θὰ ἀναφερθεῖ στὴν «ὑπεργερμανικὴ καββαλιστικὴ» τοῦ Heidegger (σ. 116). Ἡ κριτικὴ ποὺ γίνεται στὸ βιβλίο του *Metakritik der Erkenntnistheorie* (Suhrkamp, 1972) ἀφορᾶ τὴν ἄμεση ἐξάρτηση τοῦ Εἶναι ἀπὸ τὸ ὄν. Ἡ θέση τοῦ Adorno ἐκφράζεται ἐπιγραμματικά: «δὲν ὑπάρχει Εἶναι χωρὶς ὄν» (kein Sein ohne Seiendes). (*Neg. Dial.*, σ. 137).

Στὸ ἄρθρο του «Adorno contre Heidegger» στὸ τεῦχος τῆς *Revue d'Esthétique* (1975/1) ἀφιερωμένο στὸν Adorno μὲ τὸν τίτλο Présences d'Adorno, ὁ J. R. Ladmiral παρουσιάζει τὶς γενικὲς γραμμὲς τῆς κριτικῆς τοῦ Adorno στὸν ὁποῖο ἀποδίδει μιὰ «συμπτωματικὴ ἀνάγνωση» (lecture symptomale) τοῦ Heidegger καὶ μιὰ πολεμικὴ ποὺ παρκουσιάζει χαρακτῆρα λιβελλογραφίας (pamphlétaire). Στὸ βιβλίο του *Jargon der Eigentlichkeit. Zur deutschen Ideologie* (Φραγκφούρτη, 1964) ὁ Adorno ἐπικρίνει φιλοσόφους ὅπως ὁ Heidegger, ὁ Jaspers, ὁ Bollnow ἢ ἀκόμη ὁ Gundolf γιὰ τὴ χρήση μιᾶς γλώσσας ποὺ ἐκφράζει στοιχεῖα «μιᾶς θεωρήσεως τοῦ κόσμου ποὺ μέσα ἀπὸ ἐννοιολογικὰ σχήματα μεταφέρει τὴν κοινωνικοπολιτιστικὴ παραγωγὴ μιᾶς ὁρισμένης ἐποχῆς (κατὰ παράθεση Ladmiral, σ. 211). Ἡ ἰδεολογικὴ κριτική του (Ideologiekritik) γίνεται ἔτσι κριτικὴ τῆς γλώσσας (Sprachkritik): τὸ ἄκομψο τοῦ ὕφους τους, προδίδει τὴ βασικὴ φιλοσοφικὴ ἀστοχία τους (trivialité). Ὁ Adorno θὰ ἐπιτεθεῖ ἀνοιχτά, ἐμφατικὰ καὶ εἰρωνικὰ στὴ γλώσσα καὶ τὴ σκέψη τοῦ Heidegger, ποὺ ἀνήκει στὴν τάξη τῶν «γνήσιων» (die Eigentlichen). Θὰ χτυπήσει τὸ «μαζοχισμὸ τῶν ἀντι-διανοουμένων διανοουμένων, τὴν προσήλωση στὴν παραδοσιακὴ λουθηριανὴ ἔννοια τῆς αὐθεντίας (Obrigkeit), τὸ πνεῦμα ὑποταγῆς, τὴν οὐμανιστικὴ ψευτο-ειλικρίνεια, τὸ γλωσσικὸ ἡγετισμό, προνόμιο τῆς πανεπιστημιακῆς διδασκαλίας, τὴ μετα-επικοινωνικὴ ρητορικὴ (rhetorique méta-communicationnelle) ποὺ ἀποτελεῖ τὸ «φυσιογνωμικὸ στοιχεῖο τοῦ jargon, τὴν ἀποστολικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸ φιλοσοφικὸ Λόγο ποὺ, ὑπερβατικὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπο, τοῦ ἐπιτρέπει νὰ Τοῦ ἀνοιχτεῖ, τὴν ὑφολογικὴ δραματουργία, τὸ πάθος γιὰ «ὅλα ἢ τίποτε», τὸ κηρυγματικὸ στοιχεῖο καὶ τὸ μαγικὸ κάλυμμα τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ Heidegger.

Ἴσως στὸ μέλλον παρουσιασθεῖ, καταλήγει ὁ Ladmiral, μιὰ κριτικὴ τῆς κριτικῆς τοῦ Heidegger, ἐνδεχομένως μὲ τὸν τίτλο «Heidegger contra Adorno...» (σ. 230).

Δὲ θὰ σχολιάσουμε ἐδῶ τὴ θέση τοῦ Adorno ποὺ, κατὰ τὴ γνώμη μας, δὲν ἀντιμετωπίζει τὴν ἴδια τὴ φιλοσοφία τοῦ Heidegger· κάτω ἀπὸ τὸ ρεῦμα μιᾶς συγκεκριμένης ἐ-

«Δὲν μποροῦμε νὰ ἀποτραβηχθοῦμε ἀπὸ τὴ διαφορὰ τοῦ Εἶναι καὶ τοῦ ὄντος, ἔστω καὶ ἂν προσποιηθοῦμε ὅτι ἐγκαταλείπουμε τὴ μεταφυσικὴ σκέψη. Πάντοτε καὶ σταθερὰ βαδίζουμε καὶ στεκόμαστε στὴ γέφυρα αὐτῆς τῆς διαφορᾶς ποὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸ ὂν στὸ Εἶναι καὶ ἀπὸ τὸ Εἶναι στὸ ὄν, σὲ κάθε συμπεριφορὰ ἀπέναντι στὸ ὄν...» (N II, σ. 240-241).[13]

Ἐδῶ ἀκριβῶς ὅμως βρίσκεται ἡ δυσκολία νὰ καταλάβουμε τὴν ὀντολογικὴ διαφορά:

«Ἂν τὸ Εἶναι εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ὄν, ἂν εἶναι δηλ. ἕνα 'ἄλλο', τότε αὐτὸ τὸ ἄλλο εἶναι τὸ ἴδιο ἕνα ὄν. Τὸ Εἶναι συνεπῶς δὲν εἶναι ἕνα 'ἄλλο' ἀπὸ τὸ ὄν. Τὸ Εἶναι δὲν εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὸ ὄν· εἶναι πάντοτε τὸ Εἶναι ἑνὸς ὄντος» (SZ, σ. 6).

Στὸν πρόλογο τῆς «Οὐσίας τοῦ Λόγου» ὁ Heidegger ἐπισημαίνει ὅτι, ἐνῶ στὴ μελέτη «Τί εἶναι Μεταφυσικὴ» ἡ σκέψη ἀναφέρεται στὸ «τίποτε», ἐδῶ κατονομάζεται ἡ ὀντολογικὴ διαφορά. Πῶς πρέπει νὰ τὴν ἐννοήσουμε στὸ πλαίσιο τῆς προβληματικῆς τοῦ τίποτε;

«Τὸ τίποτε (Nichts) εἶναι τὸ 'δὲν' (nicht) τοῦ ὄντος, εἶναι δηλ. τὸ Εἶναι ποὺ βιώνουμε στὸ ὄν. Ἡ ὀντολογικὴ διαφορὰ εἶναι τὸ 'δὲν' (nicht) ἀνάμεσα στὸ ὂν καὶ τὸ Εἶναι στὴ φράση: «τὸ Εἶναι δὲν εἶναι τὸ ὄν». Τὸ Εἶναι, ὡς τὸ «δὲν» τοῦ ὄντος, δὲν ἀντιπροσωπεύει τὸ τίποτε μὲ τὴ σημασία τοῦ nihil negativum. Ὅπως ἐπίσης ἡ διαφορὰ νοούμενη ὡς τὸ «δὲν» ἀνάμεσα στὸ ὂν καὶ τὸ Εἶναι, δὲν εἶναι κατασκεύασμα μιᾶς διαφορᾶς ποὺ συλλαμβάνει ἡ νόηση (ens rationis). Τὸ μηδενίζον 'δὲν' τοῦ τίποτε καὶ τὸ μηδενίζον 'δὲν' τῆς διαφορᾶς δὲν ἀποτελοῦν ἑνότητα ἀλλὰ εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα· εἶναι κάτι ποὺ ἀνήκει στὴν οὐσία τοῦ Εἶναι τοῦ ὄντος» (WG, σ. 5).

Ἡ φράση εἶναι δυσνόητη ἀλλὰ ὄχι ἀκατάληπτη. Ἐκεῖνο ποὺ ἐννοεῖ ὁ Heidegger εἶναι ὅτι τὸ τίποτε δὲν εἶναι τὸ λογικὸ ἀντίθετο στὸ ὄν, ἀλλὰ ἐκ-

---

ποχῆς—δὲν κάνει ἄραγε ὁ ἴδιος αὐτὸ ποὺ θεωρεῖ σφάλμα στὸν Heidegger, τὴ χρήση δηλαδὴ ἑνὸς jargon τῆς αὐθεντίας, ὅταν χρησιμοποιεῖ, μὲ τὴ σειρά του, τὸ jargon τῆς Σχολῆς τῆς Φραγκφούρτης;—ἐπικρίνει περισσότερο τὴν ἐξωτερικὴ μορφὴ μὲ τὴν ὁποία ἐκφράζεται μιὰ σκέψη παρὰ τὸ περιεχόμενό της. Ὁ Ladmiral φαίνεται ἄλλωστε νὰ τὸ ὑποδηλώνει: «Στὶς ἔντονες ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ jargon τῆς γνησιότητας, ὑπάρχει ἡ ὑποχρεωτικὴ «ἀδικία», «μεθοδολογική», θὰ λέγαμε, ποὺ ἀνήκει σὲ κάθε κριτικὴ ἰδεολογία: οἱ συγγραφεῖς δὲν ἀντιμετωπίζονται σοβαρὰ σ' αὐτὰ ποὺ λένε· ἡ δίκη γίνεται, κατά κάποιο τρόπο, 'πίσω ἀπὸ τὴν πλάτη τους' καὶ στὸ ἐπίπεδο ὑποδομῶν ποὺ ὑποτίθεται ὅτι τοὺς ἐξηγοῦν» (σ. 213).

Γιὰ μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα τῶν θέσεων τῶν ἐκπροσώπων τῆς σχολῆς τῆς Φραγκφούρτης ποὺ ἀνέπτυξαν τὸ φιλοσοφικὸ ρεῦμα γνωστὸ ὡς Kritische Theorie, παραπέμπουμε στὸ βιβλίο τοῦ Pierre Zima, *L'école de Francfort*, Παρίσι, 1974. Εἰδικότερα γιὰ τὴν ἀντίδραση ἐναντίον τοῦ Heidegger βλ. ἀκόμη J. Habermas, Profils philosophiques et politiques (= *Philosophisch - politische Profile*, Φραγκφούρτη, 1971), Παρίσι, 1974, σσ. 89-119.

13. *Nietzsche*, τ. 2=N II, Pfüllingen, 1961.

φράζει τὴ δυνατότητα νὰ φανερωθεῖ τὸ ὄν· ἀνήκει συνεπῶς στὴν οὐσία τοῦ ὄντος. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ὑπάρχει παρὸν χωρὶς τὴ δυνατότητα νὰ φανερωθεῖ κάτι ὡς παρόν, γι' αὐτὸ λέμε ὅτι τὸ τίποτε εἶναι, μέσα ἀπὸ τὸ ὂν-παρόν, ἡ ἐμπειρία τοῦ Εἶναι. Ἡ διαφορὰ ποὺ λέμε ὅτι ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸ ὂν καὶ τὸ Εἶναι, δὲ συλλαμβάνεται μὲ τὴ νόηση, δὲν εἶναι δηλ. ἀποτέλεσμα νοητικῆς διαδικασίας. Τὸ παρὸν τοῦ ὄντος, τὸ νὰ εἶναι δηλ. τὸ ὂν-παρὸν—καὶ πρόκειται φανερὰ γιὰ ταυτολογία γιατὶ ὂν σημαίνει παρὸν—ἀνήκει στὴν οὐσία τοῦ Εἶναι· ὅπως ἀνήκει πάλι στὸ ἴδιο τὸ ὂν νὰ ἀναπηδᾶ καὶ νὰ φανερώνεται ἀπὸ τὸ τίποτε. Ἔχουμε συνεπῶς δύο πράγματα: τὸ ὂν καὶ τὸ Εἶναι ποὺ βιώνονται μέσα ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τοῦ ἑνὸς στὸ ἄλλο, ἀλλὰ ποὺ ἀποτελοῦν, στὸ βάθος, ἕνα πράγμα.

Τὸ Εἶναι ἔχει λοιπὸν τοῦτο τὸ παράδοξο: νὰ μὴν μποροῦμε νὰ τὸ σκεφθοῦμε παρὰ μόνο σὲ σχέση μὲ τὸ ὂν καὶ τότε φαίνεται ἡ διαφορά τους:

«'Εἶναι' σημαίνει παντοῦ καὶ πάντα εἶναι τοῦ ὄντος, ἡ χρήση τῆς γενικῆς ἐδῶ πρέπει νὰ νοηθεῖ ὡς genitivus objectivus. 'Ὂν' σημαίνει παντοῦ καὶ πάντα ὂν τοῦ Εἶναι καὶ ἡ γενικὴ ἐδῶ νοεῖται ὡς genitivus subjectivus... Εἶναι φανερὸ ὅτι μὲ τὸ Εἶναι τοῦ ὄντος καὶ τὸ ὂν τοῦ Εἶναι ἔχουμε κάθε φορὰ νὰ κάνουμε μὲ μιὰ διαφορά». «Τότε μόνο σκεφτόμαστε χειροπιαστὰ (sachlich) τὸ Εἶναι ὅταν τὸ σκεφτόμαστε στὴ διαφορά του μὲ τὸ ὂν καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖο στὴ διαφορά του μὲ τὸ Εἶναι. Τότε τὸ βλέμμα πιάνει τὴ διαφορά. Ἂν προσπαθήσουμε ὅμως νὰ ἔχουμε τὴν παράστασή της, τότε ἀμέσως ὁδηγούμαστε στὸν ἐσφαλμένο δρόμο νὰ συλλάβουμε τὴ διαφορὰ ὡς σχέση, σχέση ποὺ συλλαμβάνει ἡ παράσταση ποὺ ἔχουμε τοῦ Εἶναι τοῦ ὄντος. Ἔτσι ἡ διαφορὰ γίνεται διάκριση...» (ID, σσ. 53-54).

Ἡ ὀντολογικὴ συνεπῶς διαφορὰ δὲν εἶναι διάκριση. Ἂς πάρουμε τὴ φράση: «τὸ τραπέζι εἶναι ἕνα ὄν». Ἂν ποῦμε: τί σημαίνει ὄν; ἀπαντοῦμε: αὐτὸ ποὺ εἶναι. Ἤδη στὸν προσδιορισμὸ τοῦ ὄντος συναντοῦμε τὸ Εἶναι. Ἂν ρωτήσουμε: τί σημαίνει τὸ Εἶναι; λέμε ὅτι τὸ Εἶναι δηλώνει ὅτι κάτι, ἕνα πράγμα, λ.χ. τὸ τραπέζι, εἶναι ὡς ὄν. Ἡ δυσκολία νὰ συλλάβουμε τὴν ὀντολογικὴ διαφορὰ ἔγκειται ἀκριβῶς στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ διαφορετικὴ χρήση τῶν ὅρων τὴν προϋποθέτει: ἡ χρησιμοποίηση τῶν διαφορετικῶν λέξεων προέρχεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ διαφορά.

Ἡ ὀντολογικὴ διαφορὰ δηλώνει, σὲ τελευταία ἀνάλυση, τὸ χῶρο συναντήσεως τοῦ Εἶναι, ποὺ, ὡς Εἶναι πάντοτε ἑνὸς ὄντος, ὑπερβαίνει τὸν ἑαυτό του πρὸς τὸ ὄν, καὶ τοῦ ὄντος ποὺ, μέσα ἀπὸ τὴν ὑπέρβαση ποὺ τὸ συγκροτεῖ, συγκροτεῖται στὴν ἀπο-κάλυψη. «Ὑπέρβαση» καὶ «ἔλευση» (Überkommnis und Ankunft) δηλώνουν ὅτι ὂν καὶ Εἶναι συναντοῦνται κάτω ἀπὸ τὸ διαχωρισμό τους (Unter-schied) (ID, σ. 57).

Τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ ἀποφαντικὸ καὶ τὸ ἑρμηνευτικὸ ἐπίπεδο, τὴ δεύτερη προϋπόθεση γιὰ τὴ μελέτη τοῦ φαινομένου τῆς ἀλήθειας, θὰ τὴν κα-

ταλάβουμε καλύτερα μέσα ἀπὸ τὴν ἑρμηνεία ποὺ δίνει ὁ Heidegger τῆς πλατωνικῆς θεωρίας τῆς ἀλήθειας. Θὰ πρέπει ὅμως νὰ ποῦμε ἐξαρχῆς ὅτι, ἑρμηνεύοντας τὸν Πλάτωνα, ὁ Heidegger δὲ θὰ δείξει τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ἀποφαντικὸ στὸ ἑρμηνευτικὸ ἐπίπεδο, ἀλλὰ ἀκριβῶς τὸ ἀντίστροφο: θὰ ἀφήσει νὰ φανεῖ μὲ ποιὸν τρόπο ἀπὸ τὴν ἑρμηνευτικὴ σκέψη —τὴν πρωταρχικὴ— (anfängliches Denken)—ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη πέρασε στὸ ἀποφαντικὸ ἐπίπεδο καὶ μεταβλήθηκε σὲ παραστατικὴ σκέψη (vorstellendes Denken).

Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀλήθεια ὡς ἐκ-κάλυψη—χρησιμοποιοῦμε τὴ λέξη ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ρῆμα ἐκκαλύπτειν ποὺ ἀποδίδει, κατὰ τὴ γνώμη μας, πιστὰ τὴ γερμανικὴ λέξη Unverborgenheit στὴν ἀλήθεια ὡς ἀπόφανση (Aussage) γίνεται μέσα ἀπὸ τὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἄποψη ἡ πραγματεία του «Ἡ θεωρία τῆς ἀλήθειας στὸν Πλάτωνα» παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον καὶ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἐδῶ.

Ἀποκαλυπτικὴ γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἑρμηνείας τοῦ Heidegger εἶναι ἡ θέση τοῦ φιλοσόφου—ποὺ διατυπώνεται προλογικὰ καὶ κυριαρχεῖ στὸ κείμενο—ὅτι ἡ Θεωρία ἑνὸς στοχαστῆ εἶναι αὐτὸ ποὺ μέσα στὸ ρητὸ λόγο (Gesagtes) παραμένει ἄρρητο (Ungesagtes) (PW, σ. 5). Αὐτὸ τὸ ἄρρητο πρέπει νὰ τὸ κάνουμε ἀντικείμενο τῆς δικῆς μας σκέψης, νὰ σκεφθοῦμε δηλ. πάνω σ' αὐτό, γιὰ νὰ συλλάβουμε τὴν οὐσία τοῦ ρητοῦ. Αὐτὸ ποὺ μέσα στὴ σκέψη τοῦ Πλάτωνα παραμένει ἄρρητο εἶναι ἡ μεταβολὴ στὸν προσδιορισμὸ τῆς οὐσίας τῆς ἀλήθειας. Τὸ πῶς ἐπέρχεται ἡ μεταβολὴ καὶ τί ἀκριβῶς θεμελιώνεται μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴ μεταβολὴ τῆς οὐσίας τῆς ἀλήθειας, ἐξηγεῖται, κατὰ τὸν Heidegger, μὲ τὴν ἑρμηνεία τῆς ἀλληγορίας τοῦ σπηλαίου (PW, σ. 5).

Ἡ πλατωνικὴ ἀλληγορία ἐπιτρέπει συνεπῶς νὰ εἰσχωρήσουμε σ' αὐτὴ τὴν οὐσιαστικὴ μεταβολὴ τῆς ἀλήθειας. Τὸ μήνυμα τῆς ἀλληγορίας εἶναι τὸ πέρασμα ἀπὸ ἕνα χῶρο σὲ ἕναν ἄλλο χῶρο, ὅπου τὸ ὂν φανερώνεται ὅπως εἶναι καὶ ὄχι πιὰ ὡς «σκιά». Τὸ πέρασμα γίνεται μέσα ἀπὸ διαδοχικὰ στάδια ἐκ-καλύψεως, μέσα ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνεχῶς μεταβάλλεται ἡ μορφὴ τῆς ἐκ-καλύψεως.

«Ἐκ-κάλυψη, τονίζει ὁ Heidegger, σημαίνει στὰ ἑλληνικὰ *ἀλήθεια* ποὺ ἔχει μεταφρασθεῖ ὡς ἀλήθεια (Wahrheit) ἀπὸ μακρότατους χρόνους. Καὶ ἀλήθεια (Wahrheit) σημαίνει, γιὰ τὴ δυτικὴ σκέψη, συμφωνία τῆς παραστατικῆς σκέψης μὲ τὸ πράγμα: adaequatio intellectus et rei» (PW, σ. 26).

Τὰ τρία πρῶτα διαδοχικὰ στάδια ἐπισημαίνονται ἀπὸ τὸν Heidegger σὲ τρία σημεῖα τοῦ πλατωνικοῦ μύθου καὶ ἐκφράζονται μὲ τὶς προτάσεις:

—Παντάπασι δή,...οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἂν ἄλλο τι νομίζοιεν τὸ ἀληθὲς ἢ τὰς τῶν σκευαστῶν σκιάς (*Πολ.* 515 c 1-2)

—...ἡγεῖσθαι τὰ τότε ὁρώμενα ἀληθέστερα ἢ τὰ νῦν δεικνύμενα; (515 d 6)

—τῶν νῦν λεγομένων ἀληθῶν (516 a 3).

Στὸ τρίτο στάδιο φθάνουμε ἀπὸ τὸ θετικὸ καὶ τὸ συγκριτικὸ βαθμὸ (*ἀληθές, ἀληθέστερα* στὸν ὑπερθετικὸ βαθμό: *ἀληθέστατα*. Ἡ λέξη «ἀληθέσταται» δὲν ἀπαντᾶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τοῦ πλατωνικοῦ κειμένου· ὁ Heidegger ὅμως παραπέμπει σ' ἕνα ἀντίστοιχο χωρίο (484 c κ.ἑξ.) ὅπου ὁ Πλάτων μιλεῖ γιὰ τὸ «ἀληθέστατον»).

Ἡ τέταρτη φάση εἶναι ἡ ἐπιστροφὴ στὸ σπήλαιο καὶ ὁ ἀγώνας τοῦ ἀπελευθερωμένου μὲ τοὺς δέσμιους. Ὁ ἀγώνας ἀπαιτεῖ ἀκριβῶς νὰ ἔρθει στὸ φῶς αὐτὸ ποὺ εἶναι σκεπασμένο, συγκαλυμμένο. «Ἐκ-καλύπτειν» σημαίνει ἀποσπῶ κάτι ἀπὸ τὸ καλύπτειν, τὸ φέρω ἔξω στὸ φῶς. Αὐτὸ ποὺ ἐκ-καλύπτεται πρέπει νὰ ξεκοπεῖ ἀπὸ τὴ συγκάλυψη (Verborgenheit)· πρέπει νὰ ἀγωνισθοῦμε γιὰ νὰ τὸ ἀποσπάσουμε. Αὐτὸ ἀκριβῶς δηλώνει, γιὰ τὸν Heidegger, τὸ στερητικὸ α τῆς λέξης *ἀ-λήθεια* ποὺ ἀνήκει στὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας (PW, σ. 32).

Τὸ σημαντικότερο στοιχεῖο στὴν ἀλληγορία τοῦ σπηλαίου εἶναι, γιὰ τὸν φιλόσοφο, ἡ φωτιὰ καὶ οἱ σκιές, τὸ φῶς τοῦ ἥλιου καὶ ὁ ἥλιος, γιατὶ ἀκριβῶς μέσα ἀπὸ αὐτὲς τὶς εἰκόνες ὁδηγούμαστε στὴ σημασία τῆς «ἰδέας». Γιατὶ τὴν ἐκ-κάλυψη τὴν καταλαβαίνουμε σὰν αὐτὸ ποὺ ἐπιτρέπει σιγὰ-σιγὰ νὰ βλέπουμε τὸ φανερωμένο ὅπως εἶναι· εἶδος, ἰδεῖν, ἰδέα, οἱ λέξεις δηλώνουν ἀποφασιστικὰ τὴ σχέση αὐτοῦ ποὺ φαίνεται μὲ τὴν ὄψη μὲ τὴ ὁποία μᾶς φαίνεται. Καὶ στὸ φῶς τοῦ ἥλιου ἡ ὄψη αὐτὴ (=ἡ ἰδέα) εἶναι ἡ ἀληθινή. «Ἡ «ἰδέα», γράφει ὁ Heidegger, εἶναι τὸ φαίνεσθαι ποὺ δανείζει σ' αὐτὸ ποὺ εἶναι παρὸν τὴν ὄψη» (Die Idee ist das die Aussicht in das Anwesende verleihende Aussehen· PW, σ. 34).

Ἡ «ἰδέα», εἶναι λοιπὸν τὸ καθαρὸ «φαίνεσθαι» (scheinen) μὲ τὴ σημασία ποὺ λέμε: «ὁ ἥλιος φαίνεται». Ἡ «ἰδέα» δὲν ἀφήνει νὰ φανεῖ κάτι πίσω της· εἶναι ἡ ἴδια αὐτὸ ποὺ ἀπο-καλύπτεται.

Ἡ οὐσία τῆς «ἰδέας» εἶναι ὅτι κάτι φαίνεται ὅπως ἀκριβῶς εἶναι. Οἱ δύο ὅροι «φανερωμένο» καὶ «ἰδωμένο» (scheinsam - sichtsam) δείχνουν τὴ βαθύτερη ὑφὴ τῆς ἰδέας. Ἡ ἰδέα μᾶς καλεῖ νὰ δοῦμε κάτι ὅπως ἀκριβῶς εἶναι παρ-όν. Παρουσία ὅμως (Anwesung) σημαίνει πάνω ἀπ' ὅλα τὴν οὐσία τοῦ ὄντος. Γι'αὐτό, γιὰ τὸν Πλάτωνα, ἡ ἰδιάζουσα οὐσία τοῦ ὄντος βρίσκεται στὸ «τί-εἶναι» (Was-sein, quidditas, essentia). «Αὐτὸ ποὺ ἡ ἰδέα κάνει ὁρατὸ στὴν ὄψη καὶ τὸ προσφέρει στὴ θέαση εἶναι, γιὰ τὰ βλέμματα ποὺ στρέφονται ἐπάνω της, ἡ ἐκ-κάλυψη αὐτοῦ τοῦ ὁποίου ἡ ἴδια ἀποτελεῖ τὴν ὄψη. Ἔτσι τὸ ἐκ-καλυμμένο συλλαμβάνεται ἀπὸ πρὶν καὶ μόνο ὡς τὸ ἀντιληπτὸ (Vernommenes) στὴν πράξη τῆς ἀντιλήψεως (vernehmen), τὸ «γιγνωσκόμενον» (Erkanntes) στὴν πράξη τῆς γνώσης (*γιγνώσκειν*=Erkennen). Οἱ δύο ὅροι *νοεῖν* καὶ *νοῦς* ἀποκτοῦν, μέσα ἀπὸ τὴν πλατωνικὴ αὐτὴ θέση, τὴν οὐσιαστική τους σύνδεση μὲ τὴν «ἰδέα».

«Ἐκ-κάλυψη» σημαίνει τώρα, παρατηρεῖ ὁ Heidegger, πάντοτε τὸ ἐκ-καλυμμένο, δηλ. αὐτὸ τοῦ ὁποίου ἡ πρόσβαση καθίσταται δυνατὴ μέσα ἀπὸ τὸ «φαίνεσθαι» (Scheinsamkeit) τῆς ἰδέας. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ ἡ πρόσβαση πραγματοποιεῖται ἀναγκαστικὰ μέσα ἀπὸ τὸ «ὁρᾶν», ἡ ἐκ-κάλυψη πλέκεται μέσα στὴ σχέση της μὲ τὸ ὁρᾶν, γίνεται κάτι σχετικὸ μ' αὐτὸ» (PW, σ. 34-35).

Στὴν ἀνάπτυξη ὅμως τῆς ἀλληγορίας τοῦ σπηλαίου, ὅπως καὶ τῆς γνωστῆς στὸ βιβλίο VI παραβολῆς τοῦ ἥλιου, δὲν ἔχουμε διατυπωμένη μιὰ θεωρία τῆς ἀλήθειας. Δὲ γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀλήθεια. Καὶ ὅμως ἡ ἀλήθεια εἶναι τὸ θεμελιῶδες ἐκεῖνο ἄρρητο—γιὰ τὸ ὁποῖο μιλήσαμε προηγουμένως—ποὺ ὑποβαστάζει ὅλη τὴν ἀλληγορία τοῦ σπηλαίου.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ προσέξουμε: ἡ θέση τοῦ Heidegger εἶναι ὅτι δὲ γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἀλλὰ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ λόγος θεμελιώνει τὴν ἀλήθεια, ἀφοῦ ὁ πλατωνικὸς λόγος, στὴν ἀλληγορία τοῦ σπηλαίου, δηλώνει ἀκριβῶς τὴν κυριαρχία τῆς ἰδέας.

Ποιὰ ἀλήθεια συνεπῶς δηλώνεται; καὶ τί σημαίνει νὰ μιλοῦμε γιὰ τὴν κυριαρχία τῆς ἰδέας; Ἡ ἀπάντηση τοῦ Heidegger εἶναι ἁπλή: ἡ ἀλληγορία στὴν οὐσία της, ἀναγγέλλει τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀλήθεια στὴν ἰδέα. Ἡ ἰδέα—καὶ γίνεται τοῦτο κατανοητὸ μέσα ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ—εἶναι κυρίαρχη.

«Ἡ ἀλήθεια, γράφει χαρακτηριστικὰ ὁ Heidegger—καὶ ἔχουμε ἐδῶ τὸν πυρήνα τῆς ἑρμηνείας του—, τίθεται κάτω ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῆς ἰδέας. Στὸ μέτρο ποὺ ὁ Πλάτων λέγει ὅτι ἡ ἰδέα εἶναι κυρίαρχη, ὅτι ἐπιτρέπει τὴν ἐκ-κάλυψη, ἐμπλέκεται σὲ τοῦτο τὸ ἄρρητο: ἡ οὐσία τῆς ἀλήθειας δὲν ἐκτυλίσσεται ὡς οὐσία τῆς ἐκ-καλύψεως, ἀλλὰ ἀντίθετα, ἡ οὐσία τῆς ἀλήθειας στηρίζεται στὴν οὐσία τῆς ἰδέας» (PW, σ. 41).

Πράγματι· τί κάνει ὁ ἀπελευθερωμένος ὅταν ἐπιστρέφει στὸ σπήλαιο; Τὸ πλατωνικὸ κείμενο μᾶς λέγει: «πρὸς μᾶλλον ὄντα τετραμμένος ὀρθότερον βλέποι» (515 d, 3-4).

Ἡ ὀρθότητα τοῦ βλέμματος παίζει πιὰ τὸ σημαντικὸ ρόλο. Τὸ *ὁρᾶν* καὶ τὸ *γιγνώσκειν* γίνονται μὲ τρόπο ὀρθό: μὲ ἄλλα λόγια, τὸ βλέμμα κατευθύνεται σ' αὐτὸ ποὺ πράγματι εἶναι. Ἡ ἀντίληψη (das Vernehmen) ὡς *ἰδεῖν*, μᾶς ἐπιτρέπει πιὰ νὰ μιλοῦμε γιὰ μιὰν ἀπόλυτη ἀντιστοιχία—μιὰ συμφωνία—ἀνάμεσα στὴν πράξη τῆς γνώσης (erkennen) καὶ τὸ πράγμα ποὺ γνωρίζουμε. Ξεπηδάει ἔτσι ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῆς ἰδέας καὶ τοῦ *ἰδεῖν* ἀπέναντι στὴν ἀλήθεια μιὰ μεταμόρφωση τῆς οὐσίας τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἀλήθεια γίνεται ὀρθότητα ἀντιλήψεως (Vernehmen) καὶ ἀποφάνσεως (Aussagen). Μὲ τὴ μεταβολὴ τῆς οὐσίας τῆς ἀλήθειας πραγματοποιεῖται συγχρόνως καὶ μιὰ ἀλλαγὴ τοῦ τόπου τῆς ἀλήθειας. Ὡς ἐκ-κάλυψη παραμένει ἕνα βασικὸ γνώρισμα τοῦ ἴδιου τοῦ ὄντος. Ὡς ὀρθότητα τοῦ *ὁρᾶν* ὅμως δηλώνει πιὰ τὴν ἀνθρώπινη στάση ἀπέναντι στὸ ὂν (PW, σ. 42).

Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα πιὰ ἡ ἀποφαντικὴ κρίση (urteilendes Aussagen) τῆς νοήσεως γίνεται ὁ τόπος τῆς ἀλήθειας καὶ τοῦ σφάλματος, ὅπως καὶ τῆς διαφορᾶς τους. Ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα γιὰ ὅλη τὴ δυτικὴ σκέψη ἡ ὀρθότητα τῆς κρίσης γίνεται τὸ κριτήριο τῆς ἀλήθειας. Ὁ Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης θεωρεῖ ὅτι ἡ ἀλήθεια συνδέεται πιὰ μὲ τὴν ἀνθρώπινη νόηση στὸ μέτρο ποὺ νοεῖται ὡς ὁμοίωση (adaequatio). (Βλ. Quaest. de verit. qu. 1, art. 4 resp., κατὰ παράθεση Heidegger, PW, σ. 43).

Ἔχει πιὰ ἐγκαταλειφθεῖ ἡ ἀλήθεια μὲ τὴ βαθιὰ οὐσιαστικὴ σημασία τοῦ φανερώματος, τῆς ἐκ-καλύψεως. Ἡ μεταβολὴ ἔγινε ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ οὐσία τοῦ ὄντος νοεῖται ὡς ἰδέα (PW, σ. 46).

Ὁ Heidegger ὅμως προχωρεῖ πιὸ πέρα: ὄχι μόνο μὲ τὴν ἀλήθεια ὡς ὀρθότητα ἀπομακρυνόμαστε ἀπὸ τὴν ἀλήθεια ὡς ἐκ-κάλυψη, ἀλλὰ γινόμαστε τώρα μάρτυρες μιᾶς ἄλλης, βαθύτερης, ἀλλαγῆς: ἡ ἰδέα εἶναι πιὰ ἐκείνη ποὺ καθιστᾶ δυνατὴ τὴν ἀλήθεια, καὶ ὄχι ἡ ἀλήθεια τὴν ἰδέα ὅπως ἦταν ἀρχικά, ὅταν ἡ ἀλήθεια σήμαινε τὴν ἐκ-κάλυψη ποὺ ἐπιτρέπει τὸ ἰδεῖν.

Μεταβάλλεται ἔτσι ριζικὰ ἡ σχέση θεμελιωτῆ - θεμελιωμένου: ἡ ἰδέα εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἀλήθεια θεμελιώνεται στὴν ἰδέα σημαίνει ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι πιὰ πρωτογενὲς φαινόμενο ἀλλὰ δευτερογενές. Ἡ πρωταρχικότητα ἀνήκει πιὰ στὴν ἰδέα, δηλ. στὴ νόηση, δηλ. στὴν κρίση. Ἡ κυριαρχία τῆς ἰδέας δηλώνει τὸ προβάδισμα τῆς λογικῆς ἀπέναντι στὴν ὀντολογία, τὸ προβάδισμα τῆς νοήσεως ἀπέναντι στὸ ὄν. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν κυριαρχία θὰ τὴ μεταβάλλει σὲ ἐρώτημα ὁ Heidegger.

Δὲν πρόκειται συνεπῶς γιὰ μιὰ ὁποιαδήποτε προσπάθεια νὰ οἰκοδομηθεῖ μιὰ νέα θεωρία τῆς ἀλήθειας, νὰ προσφερθοῦν νέες λύσεις. Ἡ προσπάθεια τοῦ Heidegger εἶναι ἐπιστροφὴ πρὸς τὰ πίσω[14] (Schritt zurück)· εἶναι προσπάθεια νὰ ξεσκεπασθεῖ αὐτὸ ποὺ ἡ δυτικὴ φιλοσοφία ἔθεσε κάτω ἀπὸ μιὰ γνωσιοθεωρητικὴ σκοπιά.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνα καὶ πέρα ἡ φιλοσοφία σκέφτεται τὴν οὐσία τοῦ ὄντος· ἡ φιλοσοφία εἶναι βλέμμα στὶς «ἰδέες», δηλ. σ' αὐτὸ ποὺ εἶναι ὅπως ἀκριβῶς εἶναι, στὴν οὐσία. Τὸ βλέμμα στρέφεται πέρα ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ εἶναι ἐκεῖ, σὲ κατάσταση «σκιᾶς», πρὸς τὶς οὐσίες (ἰδέες). Αὐτὸ τὸ πέρασμα εἶναι ἡ ἴδια ἡ φιλοσοφία. Καὶ ἐκείνη ἡ ἰδέα ποὺ ἀνάμεσα σὲ ὅλες ὑπερέχει, ἐφόσον καθιστᾶ τὶς ἄλλες δυνατές, ἡ ἰδέα ποὺ εἶναι πρώτη αἰτία ὅλων τῶν ἄλλων καὶ ποὺ ὁ Πλάτων ὀνομάζει ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ, ταυτίζεται πιὰ μὲ τὸ θεῖον.

«Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ τὸ ὂν ἑρμηνεύθηκε ὡς ἰδέα, ἡ σκέψη πάνω στὴν οὐσία τοῦ ὄντος ἔγινε μεταφυσικὴ καὶ ἡ ἴδια ἡ μεταφυσικὴ θεολογική» (PW, σ. 48).

Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ἐπισημαίνει ὁ Heidegger μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση, εἶναι ἡ ἐπικαιρότητα ποὺ χαρακτηρίζει τὴν πλατωνικὴ θεωρία τῆς ἀλήθειας. Ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνα γιὰ τὴν ἀλήθεια δὲν εἶναι κάτι περασμένο. Εἶναι «ἱστορικὸ» παρόν.

---

14. «Τὸ βῆμα πρὸς τὰ πίσω», ἔξω ἀπὸ τὴν παραστατικὴ σκέψη τῆς μεταφυσικῆς δὲν τὴν ἀπαρνεῖται ἀλλὰ ἀνοίγει τὸ ἀπομακρυσμένο (die Ferne) στὸ κάλεσμα τῆς ἀλήθειας (Wahr - heit) τοῦ Εἶναι μέσα στὴν ὁποία μένει καὶ κινεῖται ἡ ἀντ-απόκριση». Βλ. Ἐπιστολὴ σ' ἕνα νέο φοιτητή, Freiburg, 18 Ἰουνίου 1950, στὸ *Vorträge und Aufsätze*=VA, Pfüllingen, 1954, σ. 184. Ἀντ-απόκριση (Ent-sprechen) σημαίνει ὀπισθοχώρηση μπροστὰ στὸ κάλεσμα καὶ συνεπῶς διείσδυση στὴ γλώσσα του (VA, σ. 182).

Ἡ μεταβολὴ τῆς οὐσίας τῆς ἀλήθειας εἶναι παρούσα ὡς κυρίαρχη, θεμελιώδης, πραγματικότητα τῆς ἱστορίας τοῦ κόσμου (PW, σ. 50). Ἡ ἀλήθεια εἶναι συνεπῶς ἱστορική.[15]

Ὁ ἄνθρωπος σκέφτεται πιὰ θεωρώντας τὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας ὡς ὀρθότητα τῶν παραστάσεων κάθε ὄντος μὲ βάση τὶς ἰδέες καὶ ἀξιολογεῖ τὸ πραγματικὸ σύμφωνα μὲ «ἀξίες». Δὲν ἐνδιαφέρει ποιὲς εἶναι αὐτὲς οἱ ἰδέες ἢ οἱ ἀξίες· ἐκεῖνο ποὺ ἔχει πιὰ βασικὰ σημασία εἶναι ὅτι τὸ πραγματικὸ ἑρμηνεύεται μὲ τὸ κριτήριο τῶν «ἰδεῶν» καὶ ὅτι ὁ «κόσμος» ζυγίζεται μὲ «ἀξίες» (PW, σ. 54).

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἡ ἀλήθεια τίθεται κάτω ἀπὸ τὶς κατηγορίες τῆς θεά-

---

15. Τὴν ἱστορικότητα τῆς ἀλήθειας πρέπει νὰ τὴν καταλάβουμε σὲ σχέση μὲ τὴν ἱστορία τοῦ Εἶναι. Ὅταν ὁ Heidegger λέγει ὅτι «ἡ ἀλήθεια εἶναι στὴν οὐσία της ἱστορική» (geschichtlich) (*Nietzsche*, II, Pfüllingen, 1961, σ. 257), δὲν ἐννοεῖ ὅτι τὴ συλλαμβάνουμε σὲ σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο ποὺ διανύει μιὰ χρονικὴ σειρά· ἡ ἀλήθεια εἶναι δεμένη μὲ τὴν ἱστορία τῆς μεταφυσικῆς, τὴν ἱστορία δηλ. τοῦ Εἶναι ποὺ μετατοπίστηκε ὡς ὂν στὸ χῶρο τῆς μεταφυσικῆς δυτικῆς σκέψης καὶ παραμένει πάντα ἐκεῖ. «[Ἡ ἀλήθεια] εἶναι οὐσιαστικὰ ἱστορικὴ ὄχι γιατὶ ὁ ἄνθρωπος διανύει μιὰ χρονικὴ σειρὰ ἀλλὰ γιατὶ ἡ ἀνθρωπότητα ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει στὴ μεταφυσικὴ καὶ αὐτή, κατορθώνει νὰ θεμελιώνει μιὰν ἐποχὴ στὸ μέτρο ποὺ κρατεῖ γερὰ τὴν ἀνθρωπότητα σὲ μιὰν ἀλήθεια γιὰ τὸ ὂν ὡς ὂν στὴν καθολικότητά του» (σσ. 257-58). Ὁ Heidegger χρησιμοποιεῖ τὸν ὅρο ἱστορία μὲ διπλὴ σημασία: ὡς Geschichte (ἀπὸ τὸ ρῆμα geschehen) δηλώνει ὅλα αὐτὰ ποὺ συμβαίνουν· ὁ ὅρος ἀναφέρεται στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα. Ὡς Historie σημαίνει ἁπλὰ τὴν ἱστορικὴ ἐπιστήμη καὶ τὸ ἀντικείμενό της. Ἀπὸ ἐκεῖ προκύπτει καὶ τὸ διπλὸ νόημα τοῦ ὅρου «ἱστορικὸ» στὸν Heidegger ὡς historisch καὶ geschichtlich.

Στὴν ἱστορία τῆς μεταφυσικῆς ὡς θεωρίας γιὰ τὸ ὂν στὴν καθολικότητά του, καθοριστικὴ ἦταν ἡ διάκριση ἀνάμεσα στὸ was (essentia, quidditas) καὶ τὸ dass (existentia, ὕπαρξη). Ἔτσι ἡ ἀρχὴ τῆς μεταφυσικῆς εἶναι τὸ συμβὰν (Ereignis) τῆς ἐμφανίσεως τῆς διαφορᾶς ἀνάμεσα στὸ was-sein καὶ τὸ dass-sein —, συμβὰν ποὺ ἀνήκει πιὰ στὴν ἱστορία τοῦ Εἶναι (σ. 400).

Ὅταν ξεχνοῦμε τὴν προέλευση τῆς essentia καὶ τῆς existentia, ὅταν αὐτὴ αὐτοκαλύπτεται καὶ μέσα ἀπὸ τὴ διαφορὰ τοῦ ὄντος ὡς οὐσίας καὶ τοῦ ὄντος ὡς ὑπάρξεως, ξεχνᾶ νὰ θέσει τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ «ὡς», γιὰ τὸ «als-sein», γιὰ χάρη τοῦ Εἶναι ποὺ φωτίζει τὸ ὂν ὡς ὄν, τότε ἐπέρχεται ἡ λήθη τοῦ Εἶναι (σ. 402). Βλ. σχετικὰ B. Rioux, *L'être...*, στὸ κεφ. III «L'Histoire de l'être et l'historicité de la vérité, σ. 100 κ.ἑπ. «Ἡ ἱστορία, γράφει ὁ Rioux, εἶναι αὐτὴ ἡ πάλη τοῦ Dasein μὲ τὸ ξέφωτο τοῦ Εἶναι ποὺ κρύβεται καὶ συγκαλύπτεται μέσα στὸ ἄνοιγμα ποὺ τὸ κάνει νὰ φαίνεται. Εἶναι τὸ δράμα στὴν ἱστορία τῆς ἴδιας τῆς ἐκ-καλύψεως τοῦ Εἶναι, ἡ ὁποία πραγματώνεται σύμφωνα μὲ τὶς δύο ἀχώριστες ὄψεις τῆς συγκαλύψεως καὶ τῆς ἐκ-καλύψεως» (σ. 100). . . . . .

Γιὰ νὰ θεμελιωθεῖ ἡ ἱστορία ὡς τὸ κρυμμένο πεπρωμένο (Geschick) τοῦ Εἶναι πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθεῖ κάθε μέθοδος ἱστορισμοῦ (σ. 104). Ὅταν ὁ Heidegger γράφει στὴν «Ἀρχὴ τοῦ Λόγου» (*Der Satz vom Grund*) ὅτι «Ἡ ἱστορία τῆς σκέψης εἶναι κάτι διαφορετικὸ

σεως, τῆς ἀντιλήψεως, τῆς σκέψης, τῆς ἀποφάνσεως, χάνουμε τὴν ἐπαφὴ μὲ τὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας ἀφοῦ, μ' ἕνα γενικὸ τρόπο, τὴν τοποθετοῦμε μόνοι μας κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς ἰδέας, τοῦ *ἰδεῖν*.

Κάθε προσπάθεια συνεπῶς νὰ τοποθετήσουμε τὴν οὐσία τῆς ἐκ-καλύψεως στὸν ὀρθὸ λόγο (Vernunft), στὸ «πνεῦμα», στὴ «σκέψη», στὸ Λόγο (Logos), σὲ ὁποιαδήποτε μορφὴ ὑποκειμενικότητας, δὲν μπορεῖ νὰ «σώσει τὴν οὐσία τῆς ἐκ-καλύψεως». Ἔτσι ὁ Heidegger ἐπισημαίνει τὴ μεταβολὴ ποὺ ἐπέρχεται στὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας καὶ ποὺ σφραγίζει τὴν τύχη τῆς μεταφυσικῆς στὴ δυτικὴ σκέψη.

Ἂν προτάξαμε τὴν ἑρμηνεία τοῦ Heidegger στὴν πλατωνικὴ θεωρία τῆς ἀλήθειας, εἶναι γιατὶ πιστεύουμε ὅτι ἡ ἑρμηνεία του ἀποτελεῖ τὸν καλύτερο ὁδηγὸ γιὰ τὴ μελέτη τοῦ φαινομένου τῆς ἀλήθειας μέσα ἀπὸ τὴ διάκριση ποὺ γίνεται ἀνάμεσα στὸ «ἑρμηνεύειν» καὶ τὸ «ἀποφαίνεσθαι».

Τὸ πρόβλημα τοῦ φαινομένου τῆς ἀλήθειας διατυπώνεται τώρα σ' ἕνα γνωστό μας πλαίσιο: τὸ ὑπερβατολογικό. Τὸ θεμελιῶδες ἐρώτημα τοῦ Heidegger δὲν εἶναι τί εἶναι ἡ ἀλήθεια—ἐφόσον ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅπως εἴδαμε, ἐκ-κάλυψη—ἀλλά, πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ ἀλήθεια. Μὲ ἄλλα λόγια: ποιὸ εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς ἀλήθειας; Μόνο κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ ἐρωτήματος γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς ἀλήθειας μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴ διάκριση ποὺ κάνει ὁ Heidegger ἀνάμεσα στὴν ὀντολογικὴ καὶ τὴν ὀντικὴ ἀλήθεια, καὶ τὴ σημασία τῆς ὑπερβατολογικῆς ἀλήθειας (veritas transcendentalis).

Ἡ σύντομη ἀνάλυση τῆς ἀποφάνσεως (Aussage) ποὺ θὰ ἀκολουθήσει, θὰ ἀφήσει νὰ φανεῖ αὐτὸ ποὺ ἀποτελεῖ, κατὰ τὴ γνώμη μας, τὸν πυρήνα τῆς προβληματικῆς τῆς ἀλήθειας στὸν Heidegger: τὸν τόπο τοῦ προ-κατηγορικοῦ φανερώματος τῆς ἀλήθειας τοῦ ὄντος (ὀντικὴ ἀλήθεια) καὶ τῆς ἀλήθειας τοῦ

ἀπὸ τὴν ἁπλὴ ἐξιστόρηση ἀπόψεων καὶ θεωριῶν τῶν φιλοσόφων» (σ. 147), φαίνεται καθαρὰ ἡ ἀπόσταση ποὺ τὸν χωρίζει ἀπὸ κάθε ἀντίληψη ποὺ δίνει βαρύτητα στὸν ἱστορισμό. Ὁ ἴδιος δέχεται ὅτι ὁ ἱστορισμὸς ὅλο καὶ περισσότερο ἁπλώνεται καὶ στεριώνει. Ἡ τεχνικὴ ὀργάνωση τῆς δημοσιότητας μέσα ἀπὸ τὸν τύπο καὶ τὸ ραδιόφωνο σφραγίζουν τὴν κυριαρχία τοῦ ἱστορισμοῦ (Βλ. σχετικὰ Der Spruch des Anaximander στὸ *Holzwege*, σ. 301). Ἡ θέση τοῦ γερμανοῦ φιλοσόφου εἶναι ἀντίθετη πρὸς τὸν ἱστορισμό. Δὲν μποροῦμε νὰ ἐκτιμοῦμε τὸ μέλλον μὲ βάση μιὰ προσδιορισμένη καὶ περασμένη πιὰ στιγμή. Πρέπει μέσα ἀπὸ τὸ μέλλον νὰ προσδιορισθεῖ τὸ παρελθόν· νὰ φωτισθεῖ κάτω ἀπὸ τὸ ἐρώτημα γιὰ τὸ Εἶναι. Πρέπει συνεπῶς τὸ Εἶναι νὰ ἀποχωρισθεῖ τὸ κρυμμένο ἕως σήμερα φανέρωμά του. «Ἡ Ἱστορία τοῦ Εἶναι, γράφει χαρακτηριστικά, λέγεται (versammelt sich)—συγκεντρώνεται—σ' αὐτὸν τὸν ἀποχωρισμὸ (Ab-schied). Ὁ λόγος (die Versammlung) σ' αὐτὸν τὸν ἀποχωρισμό, ὡς λόγος γιὰ τὸ ἔσχατο (Äusserstes) τῆς ἕως τώρα οὐσίας του, εἶναι ἡ ἐσχατολογία τοῦ Εἶναι. Τὸ Εἶναι ὡς ἔκφραση τοῦ πεπρωμένου (als geschickliches) εἶναι αὐτὸ καθαυτὸ ἐσχατολογικὸ» (ΠΟ, σσ. 301-302).

Εἶναι (ὀντολογικὴ ἀλήθεια). Θὰ φανεῖ ἀκόμη τὸ θεμέλιο πάνω στὸ ὁποῖο θεμελιώνεται ἡ οὐσία τῆς ἀλήθειας, στὸ πλαίσιο τῆς ὑπαρξιακῆς ἀναλυτικῆς τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως (Dasein), ποὺ ἔχει, ὅπως εἶναι γνωστό, γιὰ βασικό της γνώρισμα τὴν κατανόηση τοῦ Εἶναι (Seinsverständnis).

Ἡ ἔννοια τοῦ θεμέλιου ἔχει ἰδιαίτερη βαρύτητα. Καὶ στὰ δυό του ἔργα –ἀπὸ τὰ πιὸ δύσκολα—«Ἡ Οὐσία τοῦ Λόγου» καὶ «Ἡ Ἀρχὴ τοῦ Λόγου»—, ὁ Heidegger ἐξετάζει στὸ μεταφυσικὸ καὶ τὸ λογικὸ ἐπίπεδο τὴ σημασία τοῦ ὅρου Grund.

Θεμέλιο (Grund) σημαίνει ἀρχὴ (principium), αἰτία (causa), λόγο (Grund). Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀποχρῶντος λόγου—τὸ principium rationis τοῦ Leibniz—λέγει ὅτι nihil est sine causa: κάθε πράγμα ἔχει τὸ λόγο του καὶ αὐτὸς ὁ λόγος θεμελιώνει τὸ πράγμα. Πῶς ὅμως συνδέεται ἡ αἰτία—ποὺ ἀνήκει στὴν παραστατικὴ σκέψη, ποὺ ἔχει δηλ. ἀποφαντικὸ χαρακτήρα—μὲ τὸ φαινόμενο τῆς ἀλήθειας τοῦ ὁποίου ὁ οἰκεῖος χῶρος εἶναι ἡ θεμελιώδης ὀντολογία; Ὁ ὅρος Grund νοεῖται συνεπῶς ὡς θεμέλιο, ὡς αὐτὸ δηλ. ποὺ καθιστᾶ δυνατὸ κάτι ἄλλο. Ἡ οὐσία τοῦ λόγου δηλώνει ἔτσι τὴν ἐσωτερικὴ δυνατότητα ἑνὸς πράγματος. Ἡ ἐσωτερικὴ δυνατότητα τοῦ Dasein εἶναι ἡ ἐλευθερία. Θεμέλιο σημαίνει συνεπῶς δυνατότητα (Möglichkeit), βάση (Boden), νομιμότητα (Ausweis) (WG, σσ. 49-50).

«Ἡ ἐλευθερία ὡς ὑπερβατικότητα δὲν εἶναι ἐντούτοις ἕνα ἰδιάζον εἶδος λόγου (θεμέλιου), ἀλλὰ ἡ κατ' ἐξοχὴν πηγὴ τοῦ λόγου. Ἐλευθερία σημαίνει ἐλευθερία γιὰ τὸ λόγο (Freiheit ist Freiheit zum Grunde) (WG, σ. 44). Ἡ πράξη τῆς θεμελιώσεως (das Gründen) ἐμφανίζεται ἔτσι μὲ τρεῖς μορφές: ὡς θέσπιση (Stiften), ὡς στήριξη σὲ βάση (Boden - nehmen), ὡς πρόθεση - θεμελιώσεως (Begründen) (WG, σσ. 44-45).

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀποφάνσεως (Aussage—Urteil, SZ, σ. 153) ἀνάγεται στὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας ἀφοῦ, ὅπως χαρακτηριστικὰ γράφει ὁ Heidegger, «ἡ ἀπόφανση εἶναι ὁ γνήσιος καὶ πρωταρχικὸς χῶρος τῆς ἀλήθειας» (SZ, σ. 154)· Θὰ στηρίξει ἔτσι τὴν ἀνάλυση τῆς ἀποφάνσεως σὲ μιὰν ἀρχὴ τῆς ὁποίας ἡ μὴ παραδοχὴ ἀποτελεῖ, γι' αὐτόν, τὸ ἀδύνατο σημεῖο κάθε θεωρίας τῆς ἀποφάνσεως.

Γνώση καὶ πραγματικότητα ἀνήκουν σὲ διαφορετικές, μὴ ἀναγώγιμες, περιοχές. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ κυριαρχεῖ στὴ σκέψη του. Ἄμεση συνέπεια αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἶναι ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ κρίση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι πρωτογενὲς φαινόμενο: εἶναι φαινόμενο δευτερογενὲς (abkünftiges).

Ἡ ἀνάλυση τῆς ἀποφάνσεως στηρίζεται στὶς τρεῖς σημασίες ποὺ ὁ γερμανὸς φιλόσοφος διακρίνει μεταξύ τους. Γιὰ νὰ τὶς καταλάβουμε θὰ πρέπει νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴ θέση ὅτι «ἡ ἀπόφανση βοηθᾶ τὴν πραγμάτωση τῆς ἑρμηνείας (Auslegung) καὶ ἡ ἑρμηνεία βασίζεται στὴν κατανόηση (Verstehen). Ἑρμηνεία καὶ κατανόηση εἶναι τὰ δύο χαρακτηριστικὰ τοῦ Dasein. Ἡ ἀπόφανση βοηθᾶ τὴν ἑρμηνεία, γιατὶ μέσα στὴν πρώτη παρουσιάζεται ἡ δομὴ τῆς ἑρμηνείας ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν ἁπλὴ λέξη «ὡς» (als) (SZ, σ.158). Θὰ ἰδοῦμε στὴ συνέχεια, τὴ σημασία τοῦ «ὡς».

Ἡ μελέτη τῆς ἀποφάνσεως ἀποκτᾶ ἔτσι μιὰ προνομιοῦχο θέση στὴν προβληματικὴ τῆς θεμελιώδους ὀντολογίας, γιατὶ στὶς ἀποφαντικὲς ἀρχὲς τῆς ἀρχαίας ὀντολογίας ὁ λόγος ἐνήργησε ὡς μοναδικὸ νῆμα γιὰ τὴν πρόσβαση στὸ αὐθεντικὸ ὄν, καὶ γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ Εἶναι αὐτοῦ τοῦ ὄντος (SZ, σ. 154).

Ποιὲς εἶναι οἱ τρεῖς σημασίες τῆς ἀποφάνσεως; Κατ' ἀρχὴν ἀπόφανση σημαίνει κατάδειξη (Aufzeigung). Ἡ ἀπόφανση δείχνει, φανερώνει. Λόγος[16]

---

16. Τόσο στὸ *Sein und Zeit*, § 7 Β ὅσο καὶ στὴ μελέτη Logos (=VA, σσ. 207-229) ὁ Heidegger ταυτίζει κατ' ἀρχὴν τὸ λέγειν μὲ τὸ ἀποφαίνεσθαι καὶ τὸ ἀποφαίνεσθαι μὲ τὴ φύση. Ἔτσι λόγος σημαίνει φύση. Ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴ ρίζα φυ- (φύση) καὶ φα- (φαίνεσθαι) τοῦ ἐπιτρέπει νὰ πεῖ ὅτι στὴ λέξη «φύση» ἐνέχεται τὸ Εἶναι (Πρβλ. καὶ EM, σσ. 11-12). Στὸ ἴδιο ἔργο θὰ προχωρήσει καὶ θὰ ταυτίσει τοὺς ὅρους λόγος, ἁρμονία, ἀλήθεια, φύση μὲ τὸ Εἶναι (EM, σ. 102). Στὸ λέγειν ὅμως ἀποδίδει καὶ τὴ σημασία τοῦ legen: ἀφήνω νὰ κεῖται αὐτὸ ποὺ ἁπλώνεται μπροστά. Ὁ λόγος φανερώνει αὐτὸ ποὺ εἶναι παρὸν μὲ τὴν παρουσία του. Τὸ φανέρωμα αὐτὸ εἶναι ὁ λόγος. Ὁ λόγος εἶναι συγχρόνως ἐκ-κάλυψη καὶ συγκάλυψη. Ὁ λόγος εἶναι ἀλήθεια (VA, σσ. 220-1). Πρβλ. καὶ EM, σ. 88 κ.ἑπ. Τὴ λέξη «λόγος» τὴν παίρνει κατ' ἀρχὴν μέσα ἀπὸ τὸν ὅρο «φαινομενολογία». Τί σημαίνει λόγος ἐδῶ; Λόγος δὲ σημαίνει καὶ ὁπωσδήποτε δὲ σημαίνει κρίση, ἂν μὲ τὴν κρίση ἐννοοῦμε μιὰ πράξη συνδέσεως ἢ μιὰ θέση (συγκατάθεση ἢ ἄρνηση). Γιατὶ ὁ λόγος μὲ τὴ σημασία τοῦ «λέγω» σημαίνει τὸ «δηλοῦν»: νὰ γίνεται φανερὸ αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος.

Γιὰ τὸν Heidegger λοιπόν—καὶ αὐτὸ καθορίζει ἀποφασιστικὰ τὴ φαινομενολογική του μέθοδο—ὁ λόγος εἶναι κατ' ἀρχὴν «ἀπόφανση». «Ὁ λόγος ἐξηγεῖ, κάνει νὰ δοῦμε (φαίνεσθαι) κάτι, καὶ συγκεκριμένα, αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος. Τὸ κάνει φανερὸ σ' αὐτὸν ποὺ λέγει ἢ σ' αὐτοὺς ποὺ συζητοῦν... Μέσα στὸ λόγο (ἀπόφανση), καὶ στὸ μέτρο ποὺ εἶναι γνήσιος, αὐτὸ ποὺ λέγεται προέρχεται ἀπὸ αὐτὸ ποὺ φανερώνεται μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε ὁ λόγος - μετάδοση νὰ φανερώνει σ' αὐτὸ ποὺ λέγεται, αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος. Αὐτὴ εἶναι ἡ δομὴ τοῦ λόγου ὡς «ἀπόφανση». (SZ, σ. 32).

Καὶ ἀκριβῶς, διευκρινίζει ὁ Heidegger, ἐπειδὴ ὁ ρόλος τοῦ λόγου ὡς ἀπόφανση εἶναι νὰ φανερώνει δείχνοντας κάτι, γι' αὐτὸ ὁ λόγος μπορεῖ νὰ πάρει τὴ δομικὴ μορφὴ τῆς συνθέσεως. «Στὴ λέξη σύνθεση· ποὺ δὲ σημαίνει σύνδεση ἢ δυνατότητα συνδέσεως—, τὸ σύν ἔχει μιὰ σημασία καθαρὰ ἀποφαντικὴ καὶ σημαίνει: νὰ φανερώσουμε κάτι μέσα ἀπὸ αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ τὸ κάνει νὰ εἶναι μὲ ἕνα ἄλλο πράγμα, νὰ φανερώσουμε ἕνα πράγμα ὡς 'αὐτὸ-ἐδῶ' ἢ 'αὐτὸ-ἐκεῖ' (SZ, σ. 33). Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀκριβῶς ὁ Heidegger εἰσάγει τὴν ἰδέα ἐκείνη ποὺ θὰ ἀναπτύξει σὲ βάθος στὰ μεταγενέστερα ἔργα του. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ λόγος συνίσταται στὸ νὰ ἀφήνει κάτι νὰ φανεῖ στὴ φανέρωση, γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθινὸς ἢ ψευδής.

Πρέπει συνεπῶς νὰ καταλάβουμε πόσο τεχνητὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῆς ἀλήθειας ὅταν ὁρίζεται ὡς adaelquatio. Ἡ ἰδέα τῆς adaelquatio δὲν ἀποτελεῖ πρωταρχικὸ στοιχεῖο τῆς βασικῆς ἔννοιας τῆς ἀλήθειας (σ. 33). Τὸ νὰ εἶναι ἀληθινὸς ὁ λόγος ὡς «ἀληθεύειν» σημαίνει ὅτι ὁ λόγος μέσα ἀπὸ τὸ λέγειν ὡς ἀποφαίνεσθαι βγάζει ἀπὸ τὸ σκοτάδι τὸ ὄν γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος· μᾶς κάνει νὰ τὸ δοῦμε, τὸ ἐκ-καλύπτει ὡς ἐκ-καλυμμένο. Ἀντίστοιχα, τὸ νὰ εἶναι ψευδὴς (ψεύδεσθαι) σημαίνει νὰ ἐξαπατᾶ μὲ τὴ σημασία τοῦ «συγκαλύπτειν»: δηλ.

(Logos) δὲ σημαίνει ἄραγε ἀπόφανση; Καὶ τί ἄλλο εἶναι ἡ ἀπόφανση παρὰ φανέρωμα τοῦ ὄντος; «Λέγειν», «ἀποφαίνεσθαι», «ἀληθεύειν» εἶναι ὅροι ἰσότιμοι· τὸ ὂν δείχνεται σημαίνει λοιπὸν τὸ ὂν ἐκ-καλύπτεται, ξεσκεπάζεται, τοῦ ἀφαιροῦμε τὸ κάλυμμα. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὁ ρόλος τοῦ λόγου ἔγκειται στὸ νὰ ἀφήνει κάτι νὰ θεᾶται (sehenlassen), νὰ ἀφήνει τὸ ὂν νὰ γίνεται ἀντιληπτὸ (vernehmenlassen), γι' αὐτὸ λόγος σημαίνει ὀρθὸς λόγος (vernehmen - Vernunft) (SZ, σ. 34).

Πίσω ἀπὸ τὴν πρώτη σημασία τῆς ἀποφάνσεως κρύβεται τὸ αὐθεντικὸ νόημα τοῦ λόγου. Ὁ λόγος εἶναι συγχρόνως καὶ τὸ «λέγειν», ὡς πράξη φανερώματος, καὶ τὸ «λεγόμενον», αὐτὸ δηλ. ποὺ φανερώνεται ὅπως εἶναι. Τὸ λεγόμενον, ποὺ δηλώνεται ἀπὸ τὸ λόγο, εἶναι αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖο κάτι λέγεται, εἶναι τὸ ὑποκείμενο· μὲ ἄλλα λόγια, τὸ θεμέλιο γιὰ καθετὶ ποὺ ἀφορᾶ τὸ λέγειν.

Λόγος ὡς λεγόμενον σημαίνει ἐπίσης λόγο (ratio) μὲ τὴ σημασία τοῦ θεμέλιου (Grund). Τέλος, ἐπειδὴ ὁ λόγος νοεῖται ὡς λεγόμενον, μπορεῖ νὰ σημαίνει αὐτὸ ποὺ κατονομάζεται ὡς «τοῦτο» ἢ «ἐκεῖνο», προκειμένου νὰ φανερωθεῖ στὴ σχέση του μ' ἕνα ἄλλο πρᾶγμα· ὁ λόγος ἐμπεριέχει τὴ σχέση (SZ, σ. 34).

Ἡ ἀπόφανση δὲ μᾶς δίνει στὸ βάθος ἕνα νόημα (Sinn) ἀλλὰ ἕνα ἁπλὸ ὂν ποὺ ὑπάρχει ὡς ὂν διαθέσιμο (Zuhandenes). Στὴν πρόταση: «τοῦτο τὸ

νὰ τοποθετεῖ κανεὶς κάτι μπροστὰ σ' ἕνα ἄλλο πρᾶγμα καὶ νὰ τὸ δείχνει, μὲ τρόπο, ὥστε τὸ συγκαλυμμένο νὰ παρουσιάζεται ὡς αὐτὸ πού, στὸ βάθος, δὲν εἶναι (SZ, σ. 33).

Τὸ συμπέρασμα ὅλων αὐτῶν τῶν ἀναλύσεων εἶναι ὅτι ὁ λόγος δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὁ πρωταρχικὸς τόπος τῆς ἀλήθειας· εἶναι συνεπῶς παρανόηση τοῦ βαθύτερου νοήματος τῆς ἀλήθειας νὰ τὴν προσδιορίσουμε ὡς κάτι ποὺ ἀνήκει κατ' ἐξοχὴν στὴν «κρίση».

Ἡ ἀρχαία σκέψη εἶχε συλλάβει ὀρθότερα τὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἀλήθεια εἶναι προγενέστερη τοῦ λόγου. Ἡ ἀλήθεια εἶναι *αἴσθησις*· τὸ ἀληθινὸ εἶναι αὐτὸ ποὺ συλλαμβάνω ἄμεσα, καὶ στὸ μέτρο ποὺ κάθε αἴσθηση μοῦ ἐπιτρέπει νὰ συλλάβω τὸ δικό της αἰσθητό, κάθε αἴσθηση (apprehensio) εἶναι ἀληθινή. Ἡ ὅραση μοῦ δίνει πάντα χρώματα καὶ ἡ ἀκοὴ ἤχους.

«Ὀνομάζουμε 'ἀληθινό', μὲ τὴν πιὸ καθαρὴ σημασία καὶ τὴν πρωταρχική, τὸ καθαρὸ νοεῖν, γιατί, μὲ τὸ νὰ εἶναι ἀνίκανο νὰ συγκαλύψει, τὸ νοεῖν πάντα ἐκ-καλύπτει. Τὸ καθαρὸ νοεῖν εἶναι apprehensio, ἀντίληψη τῶν πιὸ ἁπλῶν προσδιορισμῶν τοῦ ὄντος ὡς ὄντος. Στὴ χειρότερη περίπτωση μπορεῖ νὰ εἶναι μὴ ἀντίληψη καὶ τίποτε ἄλλο, ἕνα 'ἀγνοεῖν' (SZ, σ. 33).

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ Heidegger παρουσιάζει τὴ δομὴ τῆς ἀλήθειας στὰ πιὸ ἁπλά της στοιχεῖα. Εἶναι τώρα φανερὸ γιὰ ποιὸ λόγο ἡ ἀλήθεια τῆς ἀποφάνσεως (Urteilswahrheit) ἀποτελεῖ φαινόμενο δευτερογενὲς ἤ, στὴ γλώσσα τοῦ φιλοσόφου, φαινόμενο ἤδη θεμελιωμένο (SZ, σ. 34).

σφυρὶ εἶναι πάρα πολὺ βαρύ», αὐτὸ ποὺ δείχνεται δὲν εἶναι οὔτε ἀντικείμενο παραστάσεως, οὔτε ψυχολογικὴ κατάσταση. Μᾶς δίνεται ἕνα ὄν—διαθέσιμο ὡς σφυρί.

Μὲ τὴ δεύτερη σημασία ἡ ἀπόφανση εἶναι κατηγόρηση (Prädikation). Ἕνα κατηγόρημα «κατηγορεῖται» γιὰ ἕνα ὑποκείμενο καὶ τὸ ὑποκείμενο προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ κατηγόρημα. Στὴν ἀπόφανση «αὐτὸ τὸ σφυρὶ εἶναι πάρα πολὺ βαρὺ» δὲν προσδιορίζεται τὸ κατηγόρημα (Prädikat) «βαρύ», ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ σφυρί. Αὐτὸ ποὺ προσδιορίζει εἶναι τὸ κατηγόρημα: «πάρα πολὺ βαρύ».

Οἱ δύο σημασίες τῆς ἀποφάνσεως δὲν εἶναι ἀνεξάρτητες. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ μὲ τὴν πρώτη σημασία ἡ ἀπόφανση εἶναι «φανέρωμα», γι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ νοηθεῖ, μὲ τὴ δεύτερη σημασία, ὡς κατηγόρηση. Γιὰ νὰ ὑπάρξει συνεπῶς κατηγόρηση πρέπει νὰ προϋπάρξει τὸ φανέρωμα.

«Οἱ ὅροι τῆς κατηγορικῆς διαρθρώσεως «ὑποκείμενο» - «κατηγόρημα» ἀναπτύσσονται μέσα στὴ φανέρωση» (SZ, σ. 155).

Ἡ τρίτη σημασία τῆς κρίσης μᾶς εἰσάγει στὸ χῶρο τῆς ὑπαρξιακῆς ἑρμηνείας (existenziale Interpretation). Κρίση σημαίνει ἐπικοινωνία. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ κρίση ἐπιτρέπει νὰ δεῖ κανεὶς ἀπὸ κοινοῦ αὐτὸ ποὺ ἡ κρίση φανερώνει ὡς κάτι προσδιορισμένο. Εἶναι ἡ πράξη τοῦ ἀπὸ κοινοῦ φανερώματος μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία τὸ ὄν μεταδίδεται στὸν ἄλλο, ὅπως φανερώνεται, σύμφωνα μὲ τὸν προσδιορισμό του (SZ, σ. 155). Στὸ μέτρο ποὺ μεταδίδεται ἡ ἀπόφανση μπορεῖ νὰ «μοιρασθεῖ» ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ ἀπὸ αὐτὸν ποὺ τὴ λέγει, ἔστω κι ἂν τὸ ὄν ποὺ δείχνεται καὶ προσδιορίζεται δὲν εἶναι προσιτὸ ἢ δὲν τὸ βλέπει ὁ ἄλλος (SZ, σ. 155).

Ποιὰ εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ Heidegger, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν τριῶν σημασιῶν τῆς κρίσης; Ἀπώτερος σκοπός του εἶναι νὰ δείξει ὅτι ἡ ἀπόφανση ἔχει τὶς ρίζες της μέσα στὴν ἑρμηνεία καὶ τὴν κατανόηση. Ἡ λογικὴ τοῦ «λόγου» ἔχει τὶς ρίζες της στὴν ὑπαρξιακὴ ἀναλυτικὴ τοῦ Dasein. Ἡ ἑρμηνεία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὴν ἰδιοποίηση αὐτοῦ ποὺ γίνεται κατανοητό. Τὸ τελευταῖο θεμέλιο ποὺ στηρίζει τὴν ἀπόφανση, μὲ ἄλλα λόγια τὸ λόγο (Logos), εἶναι τὸ ὀντολογικὸ θεμέλιο.

Πρὶν ὅμως προχωρήσουμε στὴν ὀντολογικὴ διάσταση τῆς ἀποφάνσεως, εἶναι σκόπιμο νὰ δοῦμε τὶς ἐπιφυλάξεις ποὺ ὁ Heidegger διατυπώνει στὸ πρόβλημα τῆς ἐγκυρότητας (Geltung) τῆς ἀποφάνσεως. Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὸν Lotze καὶ μετὰ ἡ ἐγκυρότητα μιᾶς ἀποφάνσεως θεωρεῖται πρωταρχικὸ καὶ μὴ ἀναγώγιμο φαινόμενο (Urphänomen). Ὁ Heidegger θέτει ἀκριβῶς ὑπὸ ἀμφισβήτηση τὴν ὀρθότητα τῆς προβληματικῆς τῆς ἐγκυρότητας. Τὸ πρόβλημα ὄχι μόνο δὲν τίθεται στὴν ὀρθὴ—δηλ. τὴν ὀντολογικὴ—βάση.

άλλα έχει μετατραπεί σε «λεκτικό είδωλο». Ο όρος «εγκυρότητα» ορίζεται κάθε φορά με διαφορετικό και συγκεχυμένο τρόπο. Κατ' αρχήν, θεωρήθηκε ότι η εγκυρότητα αναφέρεται στη «μορφή» της πραγματικότητας που αντιστοιχεί στο περιεχόμενο της αποφάνσεως, στο μέτρο που το περιεχόμενο παραμένει αναλλοίωτο και ανεξάρτητο από οποιεσδήποτε ψυχολογικές πράξεις. Με άλλα λόγια, η εγκυρότητα γίνεται ένα ιδεατό αντικείμενο. Ακόμη πιο ασαφής όμως γίνεται ο ορισμός της όταν, εγκαταλείποντας τη σημασία του ιδεατού αντικειμένου, δίνεται έμφαση όχι πια στην εγκυρότητα της αποφάνσεως, αλλά στην εγκυρότητα του νοήματος, νόημα που αντιπαραβάλλεται με το αντικείμενο που η απόφανση σκοπεύει, και νοείται σε σχέση με το αντικείμενο. Ύστι δημιουργήθηκε η εικόνα του αντικειμενικού νοήματος, της αντικειμενικότητας δηλ. του νοήματος, που ταυτίζεται, σε τελευταία ανάλυση, με την εγκυρότητα. Δεν είναι δύσκολο να δούμε την τελευταία μεταβολή που υπέστη ο ορισμός της εγκυρότητας. Το αντικειμενικό νόημα μεταβάλλεται σε καθολικό νόημα, και η εγκυρότητα από απλώς αντικειμενική γίνεται πια καθολική, αποκτάει δηλ. μια καθολική αναγκαιότητα (Verbindlichkeit).

«Οι τρεις σημασίες που τώρα ίδαμε ότι υπάρχουν στην έννοια της εγκυρότητας, ως ον του ιδεατού, ως αντικειμενικότητα και ως καθολική αναγκαιότητα είναι όχι μόνο από μόνες τους συγκεχυμένες αλλά και συγχέονται σταθερά μεταξύ τους. Μια φρόνιμη μέθοδος απαιτεί να μην εκλέγονται ως νήμα της ερμηνείας έννοιες τόσο ασαφείς. Δεν περιορίζουμε εμείς την έννοια του νοήματος (Sinn) στην έννοια του περιεχομένου της κρίσης, αλλά το συλλαμβάνουμε ως το υπαρξιακό φαινόμενο που περιγράψαμε και που κάνει να φανερωθεί ο τυπικός σκελετός αυτού που αποκαλύπτεται μέσα στην κατανόηση και που διαρθρώνεται στην ερμηνεία» (SZ, σ. 156).

Πώς γίνεται όμως το πέρασμα από το καθαρά λογικό επίπεδο στο επίπεδο της υπαρξιακής ερμηνείας;

Οι τρεις σημασίες της αποφάνσεως συνδυάζονται στον τελικό ορισμό του Heidegger:

«Απόφανση είναι ένα φανέρωμα που προσδιορίζει και μεταδίδει» (SZ, σ. 156).

Όταν πούμε συνεπώς: «αυτό το σφυρί είναι βαρύ», έχουμε ήδη κατανοήσει και προϋποθέσει προ-κατηγορικά: «το πράγμα, που είναι το σφυρί, είναι βαρύ». Το φανέρωμα του σφυριού ως διαθέσιμου εργαλείου θεμελιώνεται στον τρόπο - υπάρχειν (Seinsmodus) του Dasein, που είναι το «να είναι - μέσα στον - κόσμο». Το σφυρί, ως ον, είναι ήδη ένα ον - διαθέσιμο (Zuhandenes).

Με την απόφανση γίνεται η εξής μεταβολή: το ον-διαθέσιμο με το οποίο κάνω κάτι, μεταβάλλεται σε ον για το οποίο κάτι λέγεται. Το ον-διαθέσιμο γίνεται ον-παρόν (Vorhandenes). Αυτό ακριβώς το ον είναι εκείνο που προσδιορίζεται στην απόφανση ως «ον που υπάρχει ως...». Το απλό «ως» (als) δείχνει ότι έχουμε μπροστά μας ένα ον υπαρκτό. Το ον αναφέρεται τώρα πια απροσδιόριστα σε ένα ον που απλώς υπάρχει· το ον «ξεπέφτει» και γίνεται υπάρχον ον που προσφέρεται στη σκέψη.

«Αὐτὴ ἡ ἰσοπέδωση (Nivellierung) τοῦ 'ὡς' τῆς ἑρμηνείας (ὃν ὡς διαθέσιμο ἐργαλεῖο) μὲ τὸ 'ὡς' ποὺ προσδιορίζει τὸ ὂν ὡς ὑπαρκτό, εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ προνόμιο τῆς ἀποφάνσεως» (SZ, σ. 158).

Πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόφανση ὑπάρχει ὁ τόπος ποὺ τὴν καθιστᾶ δυνατή: ὁ τόπος τοῦ Dasein. Τὸ Dasein ὅμως χαρακτηρίζεται οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι κατανοεῖ τὸ Εἶναι· ἄρα ὀντικὴ καὶ ὀντολογικὴ ἀλήθεια συμπλέκονται. Ἂν ὅμως ἡ ἀλήθεια εἶναι φανέρωμα τοῦ ὄντος καὶ τοῦ Εἶναι ἀντίστοιχα, ποῦ θεμελιώνεται τὸ φαινόμενο τῆς ἀλήθειας; Τὴ θεμελίωση τῆς ἀλήθειας τὴν ἀντιμετωπίζει ὁ Heidegger στὸ ἔργο του «Ἡ οὐσία τῆς ἀλήθειας».

Τὸ πρῶτο ποὺ παρατηρεῖ ὁ Heidegget εἶναι ὅτι στὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας ἀνήκει νὰ δηλώνει μιὰ «κίνηση πρός». Στὸν κλασικὸ ὁρισμὸ τῆς ἀλήθειας, εἴτε κατευθυνθοῦμε πρὸς τὸ intellectus (veritas est adaequatio rei ad intellectum) εἴτε πρὸς τὴ res (veritas est adaequatio intellectus ad rem)—ἀντιστροφὴ ποὺ κάνει δυνατὴ τὸ γεγονὸς ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν ἀνθρώπινη νόηση (intellectus humanus) ποὺ εἶναι ἕνα ens creatum—, ὑπάρχει πάντα μιὰ κίνηση ἀνάμεσα σὲ πράγματα ποὺ εἶναι, βασικά, ἑτερογενῆ. Ἕνα ἀντικείμενο εἶναι ὑλικό· μιὰ πρόταση ὅμως δὲν εἶναι ὑλική. Ποιὰ εἶναι ἡ οὐσία τῆς προτάσεως; Ἡ πρόταση θέτει τὸ πράγμα μπροστά της (vor-stellt) καὶ λέγει πῶς εἶναι τὸ πράγμα (Vorgestelltes). Τὸ νὰ θέτω κάτι μπροστά μου (vor-, ἀντι-,) σημαίνει ὅτι κάνω ἀφαίρεση ὅλων τῶν ἄλλων στοιχείων καὶ θέτω τὸ πράγμα ὡς ἀντι-κείμενο. Αὐτὸ ὅμως γίνεται στὸ ξέφωτο ἑνὸς ἀνοίγματος (die Offenheit des Offenen) (WW, σ. 11). Τὸ ξέφωτο τοῦ ἀνοίγματος δὲ δημιουργεῖται ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο· εἶναι ὁ τόπος τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ἀντικειμένου. Ἡ πρόταση συνεπῶς προϋποθέτει αὐτὸ τὸ ἄνοιγμα καὶ φέρνει τὰ πράγματα στὸ ἄνοιγμα· τὰ ἀφήνει ἐλεύθερα νὰ εἶναι ἐκεῖ (Freisein zum Offenbaren eines Offenen). Ὑπάρχει συνεπῶς σ' ἕνα προ-κατηγορικὸ ἐπίπεδο ἕνας τόπος, ἕνα ἄνοιγμα (Lichtung),[17] στὸ ξέφωτο τοῦ ὁποίου τὰ πράγματα εἶναι ἐλεύθερα. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐλευθερία εἶναι ἡ οὐσία τῆς ἀλήθειας (WW, σ. 13).

17. Οἱ ὅροι Licht καὶ Lichtung δὲν ταυτίζονται. Τὸ προβάδισμα ἀνήκει στὴ λέξη Lichtung. Ὅπως ἡ ἄρνηση (Verneinung) θεμελιώνεται στὸ τίποτε (Nichts), ἔτσι καὶ τὸ φῶς (Licht) θεμελιώνεται στὸ ξέφωτο (Lichtung)· ἀκόμη καὶ τὸ σκοτάδι ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτό. Τὸ φῶς προϋποθέτει τὸ ξέφωτο. Ἡ ἀπόδοση τῆς λέξης Lichtung ὡς «ξέφωτο» ὑποδεικνύεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Heidegger, ὅταν λέγει ὅτι ἡ λέξη ἀντιστοιχεῖ στὴ γαλλικὴ λέξη clairière (Βλ. *Das Ende der Philosophie und die Aufgabe des Denkens*, στὸ *Zur Sache des Denkens*, Tübingen, 1969, σ. 71 κ.ἑπ.). Τελικά, οἱ ὅροι ἄνοιγμα (Offenheit), ξέφωτο (Lichtung), ὁ ἀνοιχτὸς τόπος (das Offene), δηλώνουν ὅλοι τὸν ἀνοιχτὸ τόπο τοῦ Εἶναι, τὸν τόπο τῆς ἀλήθειας.

Πῶς πρέπει νὰ καταλάβουμε αὐτὴ τὴ φράση ποὺ εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ ἐπιγραμματικὲς τοῦ Heidegger; Κατ' ἀρχὴν πρέπει νὰ προσέξουμε ὅτι δὲ δηλώνεται ἐδῶ κάτι τὸ αὐτονόητο· δὲ δηλώνεται δηλ. ὅτι, γιὰ νὰ ὑπάρξει adaequatio, πρέπει οἱ δύο ὅροι νὰ εἶναι ἐλεύθεροι. Ἡ φράση σημαίνει ὅτι ἡ οὐσία τῆς ἀλήθειας θεμελιώνεται στὴν ἐλευθερία, στὸ γεγονὸς δηλ. ὅτι κάτι ἀφήνεται κάθε φορὰ ἐλεύθερο νὰ εἶναι, ὡς ὂν ἀπο-καλυμμένο, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι μέσα στὸ ἄνοιγμα (die Freiheit zum Offenbaren eines Offenen lässt das jeweilige Seiende das Seiende sein, das es ist) (WW, σ. 15).

Ἐλευθερία σημαίνει λοιπὸν νὰ ἀφήνομαι στὸ ὂν (sicheinlassen auf das Seiende) μέσα στὸ ἄνοιγμα. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ «ἄνοιγμα» ὀνόμαζαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἐκ-κάλυψη (Unverborgenheit), ἀπο-κάλυψη (Entborgenheit). Ἐλευθερία σημαίνει θέση· σημαίνει νὰ ἀφήνω νὰ εἶναι. Ἡ ἐλευθερία θέτει ἔξω· εἶναι ek-sistent (μένει ἔξω). Ἐλευθερία δὲ σημαίνει, ὅπως τὸ νομίζει ὁ κοινὸς νοῦς, ἐλεύθερο δικαίωμα ἐκλογῆς ἀλλὰ ἐγκατάλειψη στὴν ἀπο-κάλυψη τοῦ ὄντος ὡς ὄντος (die Eingelassenheit in die Entbergung des Seienden als eines solchen) (WW, σ. 16)

Ἡ ἀλήθεια συνεπῶς δὲν εἶναι ἰδίωμα ὀρθῆς προτάσεως, χάρη στὴν ὁποία —καὶ μέσα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ὡς ὑποκείμενο—κάτι λέγεται γιὰ ἕνα ἀντικείμενο, μὲ ἐγκυρότητα.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ἡ ἐκ-κάλυψη τοῦ ὄντος καὶ μέσα ἀπὸ τὴν ἐκ-κάλυψη ὑπάρχει (west) τὸ ξέφωτο τοῦ ἀνοίγματος. Σ' αὐτὸ τὸ ἄνοιγμα στέκει κάθε ἄνθρωπος. Γι' αὐτὸ ὁ Heidegger λέγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑπάρχει ὡς ὂν ἐκ-στατικό. Ἐδῶ ὅμως ὁ φιλόσοφος θὰ μᾶς ὁδηγήσει σ' ἕνα δρόμο ἀνυποψίαστο. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ἀλήθεια εἶναι στὴν οὐσία της ἐλευθερία, ἀκριβῶς γι' αὐτὸν τὸ λόγο ὁ ἱστορικὸς ἄνθρωπος—ἂς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἐκ-στατικὸ ὂν εἶναι ἱστορικὸ ὄν—,ποὺ ἀφήνει τὸ ὂν νὰ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι, μπορεῖ καὶ νὰ μὴν τὸ ἀφήσει νὰ εἶναι ὅ,τι εἶναι καὶ ὅπως εἶναι. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι τὸ ὂν ἐκ-καλύπτεται ἀλλὰ ταυτόχρονα συγκαλύπτεται. Ἀπέναντι στὸ ὂν—αὐτὸ ποὺ εἶναι ὅπως εἶναι — τὸ προβάδισμα ἀνήκει πιὰ στὸ φαινόμενο—αὐτὸ ποὺ φαίνεται ὅπως δὲν εἶναι. Τὸ φαινόμενο γίνεται κυρίαρχο (der Schein kommt zur Macht). Καὶ τὸ φαινόμενο δηλώνει πιὰ τὴ μὴ-οὐσία (Unwesen) τῆς ἀλήθειας. Καὶ ἡ μὴ οὐσία τῆς ἀλήθειας εἶναι ἡ μὴ-ἀλήθεια (Unwahrheit). Ἡ μὴ-ἀλήθεια ἀνήκει συνεπῶς—μέσα ἀπὸ τὴν ἐλευθερία νὰ ἀφήνεται νὰ εἶναι ἕνα ὂν ὡς ὂν (Seinlassen)—στὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας. Μὴ-ἀλήθεια δὲ σημαίνει μὲ κανένα τρόπο μὴ-ὀρθότητα (Unrichtigkeit). Ἡ μὴ-οὐσία τῆς ἀλήθειας δὲν εἶναι ἔννοια ἀρνητική· συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ ὂν ποὺ ὑπάρχει ὡς ὂν-συγκαλυμμένο (Verborgenes). Μὴ-οὐσία σημαίνει συνεπῶς «μυστικὸ» (Geheimnis), τὸ μυστικὸ ποὺ συνεπάγεται ἡ μὴ ἐμπειρία τῆς ἀλήθειας τοῦ ὄντος, ἐφόσον ὄχι μόνο τὸ ὂν εἶναι συγκαλυμμένο, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ

τὸ ἴδιο τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ὂν εἶναι συγκαλυμμένο, συγκαλύπτεται. Ὁ ὅρος «μυστικὸ» σημαίνει τὴ συγκάλυψη τοῦ συγκαλυμμένου (die Verbergung des Verborgenen), τοῦ κρυμμένου ὄντος ὡς ὄντος. Ἔτσι ἡ μία μορφὴ μὴ-ἀλήθειας εἶναι τὸ μυστικό. Ἡ ἄλλη μορφὴ εἶναι ἡ πλάνη (die Irre). Ἡ πλάνη εἶναι μιὰ περι-πλάνηση, μιὰ περι-στροφὴ (Wende). Ὅταν ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ μυστικό, ὅταν τὸ ξεχνᾶ, ὅταν δηλ. ξεχνᾶ τὴ συγκάλυψη τοῦ συγκαλυμμένου ὄντος ὡς ὄντος, τότε περιέρχεται σὲ πλάνη. Τὸ πράγμα, ὡς μὴ-ἀλήθεια, δὲν ἀνήκει στὸ χῶρο τῆς λογικῆς, ἀλλὰ στὴν ἐσώτερη δομὴ τοῦ Dasein (WW, σ. 22). Ὅπως ἡ ἐκ-κάλυψη, ἡ ἀλήθεια, συνδέεται μὲ τὴν Ek-sistenz τοῦ Dasein, μὲ τὸ γεγονὸς δηλ. ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ὕπαρξη μένει ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό της στὸ ξέφωτο τοῦ ἀνοίγματος—καὶ αὐτὸ δείχνει βασικὰ τὴν ὑπερβατικότητα τοῦ Dasein πρὸς τὸ Εἶναι—, ἔτσι ἡ μὴ-ἀλήθεια ὡς πλάνη συνδέεται μὲ τὴν In-sistenz. Ὁ ὅρος δηλώνει τὴν κατάσταση τοῦ Dasein ποὺ στρέφεται πρὸς τὰ ὄντα, ἔχοντας ξεχάσει τὸ μυστικό.

Ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τῆς προτάσεως (Satzwahrheit) ὁδηγηθήκαμε στὴν ὀντικὴ καὶ τὴν ὀντολογικὴ ἀλήθεια. Οἱ δύο αὐτὲς μορφὲς ἀλήθειας ποὺ ὑποδηλώνονται στὴν «Οὐσία τῆς ἀλήθειας», κατονομάζονται καὶ ἐπεξηγοῦνται στὴν πραγματεία «Ἡ Οὐσία τοῦ Λόγου». Ἡ βασικὴ σκέψη ποὺ διαφάνηκε ἤδη εἶναι ὅτι ἡ κατηγόρηση εἶναι δυνατὴ μέσα ἀπὸ μιὰ προγενέστερη πράξη φανερώματος, πράξη ποὺ δὲν ἔχει κατηγορικὸ χαρακτήρα (SZ, σ. 33). Ἡ ἀλήθεια τῆς προτάσεως ἔχει τὴ ρίζα της σὲ μιὰ πρωταρχικότερη ἀλήθεια, στὴν προ-κατηγορικὴ φανέρωση (vorprädikative Offenbarkeit) τοῦ ὀντικοῦ ὄντος ποὺ τὴν ὀνομάζει ὀντικὴ ἀλήθεια (ontische Wahrheit) (WG, σ. 12).

Ἡ ὀντικὴ ἀλήθεια εἶναι τὸ πρωταρχικὸ φανέρωμα ποὺ θεμελιώνει τὴ λογικὴ ἀλήθεια. Ἀνάλογα μὲ τὰ εἴδη καὶ τὶς περιοχὲς τῶν ὄντων ἔχουμε καὶ διάφορα εἴδη ὀντικῆς ἀλήθειας. Ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων ποὺ ἔχουμε μπροστά μας (Vorhandene) εἶναι ἀνα-κάλυψη (Entdeckheit)· ἀντίθετα, ἡ ἀλήθεια τοῦ ὄντος τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀλήθεια τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως εἶναι ἀποκάλυψη (Erschlossenheit) (WG, σ. 13). Ἐκεῖνο ποὺ χαρακτηρίζει ὅλα τὰ εἴδη ὀντικῆς ἀλήθειας εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ προ-κατηγορικὴ φανέρωση δὲν ἔχει ποτὲ τὸ χαρακτήρα παραστάσεως.

Τὸ ὀντικὸ φανέρωμα γίνεται πάντοτε μέσα στὸ ὄν. Καὶ ἐδῶ ὁ Heidegger θέτει τὴ θεμελιώδη προϋπόθεση αὐτοῦ τοῦ φανερώματος: πρέπει πρῶτα νὰ συνειδητοποιήσουμε τὸ Εἶναι (αὐτὸ ποὺ σημαίνει γιὰ ἕνα πράγμα τὸ νὰ εἶναι—«ist»—), γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ συλλάβουμε τὸ ὂν ὡς κάτι ποὺ φανερώνεται. Ἡ μεγάλη ἀρχὴ τοῦ Heidegger διατυπώνεται ἔτσι ἐπιγραμματικά:

«Ἡ ἐκ-κάλυψη τοῦ Εἶναι καθιστᾶ δυνατὴ τὴ φανέρωση τοῦ ὄντος (Enthüllheit des Seins ermöglicht erst Offenbarkeit vom Seienden) (WW, σ. 13).

Αὐτὴ ἡ ἐκ-κάλυψη ὡς ἀλήθεια γιὰ τὸ Εἶναι ὀνομάζεται ὀντολογικὴ ἀ-ἀλήθεια (WG, σ. 13). Ἡ ὀντικὴ καὶ ἡ ὀντολογικὴ ἀλήθεια ἀφοροῦν ἡ κάθε μία τὸ ὄν στὸ Εἶναι του καὶ τὸ Εἶναι τοῦ ὄντος. Ἀνήκουν κατ' οὐσία μαζὶ χάρη στὴ σχέση τους μὲ τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ Εἶναι καὶ τὸ ὄν (ontologische Differenz). Ὅταν σκεφθοῦμε ὅμως τὶς δύο βασικὲς ἀρχὲς τῆς φιλοσοφίας τοῦ Heidegger, ὅτι τὸ Εἶναι εἶναι πάντα τὸ Εἶναι ἑνὸς ὄντος, καὶ ὅτι ἡ οὐσία τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως εἶναι νὰ κατανοεῖ τὸ Εἶναι, βλέπουμε πῶς τὸ «φαινόμενο τῆς ἀλήθειας» ποὺ εἶναι ἐκ-κάλυψη, ἀποκάλυψη, φανέρωμα, συνδέεται μὲ τὸ Dasein.

Ἐπιστρέφουμε ἐδῶ στὸ σημεῖο ἀπὸ ὅπου ξεκίνησε ὁ Heidegger: στὸ «Εἶναι καὶ Χρόνος» καὶ στὴν ὀντολογικο- ὑπαρξιακὴ ἑρμηνεία τοῦ φαινομένου τῆς ἀλήθειας. Στὴν § 44 τοῦ «Εἶναι καὶ Χρόνος» τίθεται ἄμεσα τὸ ἐρώτημα: ποιὰ εἶναι ἡ ὀντικο-ὀντολογικὴ σχέση τοῦ Dasein μὲ τὴν ἀλήθεια;

Ὁ Heidegger ξεκινάει ἀπὸ τὸν ὁρισμὸ τῆς ἀλήθειας λέγοντας ὅτι τὸ ἀληθινὸ εἶναι τὸ ἀπο-καλύπτον-ὄν (Wahrsein... besagt entdeckend-sein) (SZ, σ. 219). Τοῦτο εἶναι ἐμφανὲς στὸν Ἡράκλειτο.[18] Μὲ τὸν ὁρισμὸ αὐτὸ δὲν ἐγκαταλείπουμε τὴν παράδοση· ἐπιστρέφουμε ἁπλῶς στὴν πρωταρχικὴ ἰδιοποίηση (ursprüngliche Aneigung) (SZ, σ. 220), ὅπου τὸ φαινόμενο τῆς ἀλήθειας παρουσιάζεται ὡς ἐκ-κάλυψη (Entdeckheit). Τὸ νὰ εἶναι ἀληθινὸ ὡς ὂν-ἐκκαλύπτον ἀνήκει στὴν οὐσία τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως (Dasein). Τὸ ἐκ-καλύπτειν εἶναι τρόπος - εἶναι τοῦ Dasein· ἡ λέξη «ἀληθινὸς» ἔχει ἔτσι δύο σημασίες: «ἀληθινὸς» ὡς ἐκκαλύπτον-ὄν (entdeckend-sein, Entdeckung) εἶναι ὁ ἄνθρωπος (Dasein). Ἀληθινὸ ὡστόσο εἶναι καὶ τὸ ἐκ-καλυμμένο-ὄν (entdeckt-sein, Entdeckheit). Ἡ οὐσία ὅμως τοῦ ἀνθρώπου, ὁ θεμελιώδης δηλ. τρόπος - εἶναι (Seinsweise) τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἀποκάλυψη (Erschlossenheit) (SZ, σ. 220).

Μέσα ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Dasein μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε τὸ πρωταρχικὸ φαινόμενο τῆς ἀλήθεις. Ἡ ἀπο-κάλυψη τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἴδια ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θέση αὐτὴ διατυπώνεται μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ πρόταση:

Τὸ Dasein εἶναι μέσα στὴν ἀλήθεια (SZ, σ. 221).

Ἡ πρόταση ἔχει ὀντολογικὸ φορτίο· δὲ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ὀντικὸ ὄν κινεῖται μέσα στὸ χῶρο τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ ὅτι στὴν ὑπαρξιακή του συγκρότηση ἀνήκει ἡ φανέρωση τοῦ Εἶναι τοῦ ὄντος τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ὑπαρξιακὴ συγκρότηση τοῦ Dasein εἶναι τὰ τρία θεμελιώδη γνωρίσματα τῆς

18. Βλ. Aletheia, στὸ *Vorträge und Aufsätze*, σ. 276 κ.ἑπ.

γεγονότητας (Geworfenheit), τοῦ σχεδίου (Ent-wurf) καὶ τῆς πτώσης (Verfallen).

Δὲ θὰ ἐπεκταθοῦμε ἐδῶ στὴν πολὺ γνωστὴ ἀναλυτικὴ τοῦ Dasein. Θυμίζουμε ἁπλῶς ὅτι ὁ Heidegger δίνει μιὰ ὀντολογικο-υπαρξιακὴ ἑρμηνεία (existenzial-ontologische) τοῦ φαινομένου μέσα ἀπὸ δύο βασικὰ θέσεις:
—ἀλήθεια στὴν πρωταρχικότερη σημασία εἶναι ἡ ἀπο-κάλυψη τοῦ Dasein στὴν ὁποία ἀνήκει ἡ ἀνα-κάλυψη (Entdeckheit) τοῦ ἐνδο-κοσμικοῦ ὄντος.
—τὸ Dasein βρίσκεται ἐξίσου πρωταρχικὰ στὴν ἀλήθεια καὶ τὴ μὴ-ἀλήθεια.

Ἔτσι, ἀνατρέποντας τὴν καθιερωμένη ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀλήθεια ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἀπόφανση, ὁ Heidegger θὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ ἀπόφανση δὲν εἶναι ὁ ἀρχικὸς τόπος τῆς ἀλήθειας, ἀλλά, ἀντίστροφα, ἡ ἀπόφανση ὡς τρόπος φανερώματος καὶ ὡς τρόπος τοῦ νὰ εἶναι-μέσα-στὸν-κόσμο θεμελιώνεται στὴν ἀπο-κάλυψη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ πρωταρχικὴ συνεπῶς ἀλήθεια εἶναι ἡ ὀντολογικὴ προϋπόθεση τῆς ἀποφάνσεως· ἡ πρωταρχικὴ ἀλήθεια εἶναι ὑπαρξιακὸ γνώρισμα. Ἀλήθεια ὑπάρχει ὅσο ὑπάρχει τὸ Dasein. Ἔτσι ἡ ἀλήθεια προϋποτίθεται πάντα, γιατὶ εἴμαστε—μὲ τὸν ὀντολογικὸ τρόπο τοῦ Dasein—ἐμεῖς οἱ ἴδιοι μέσα στὴν ἀλήθεια. Δὲν εἴμαστε ἐμεῖς λοιπὸν ποὺ προϋποθέτουμε τὴν ἀλήθεια, ἀλλά, ἀντίθετα εἶναι ἡ ἀλήθεια ποὺ μᾶς κάνει ἔτσι ὥστε νὰ μποροῦμε νὰ προϋποθέσουμε κάτι. Ἡ οὐσία τῆς ἀλήθειας συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ Dasein, καὶ μόνο ἐπειδὴ ἡ οὐσία τοῦ Dasein εἶναι ἡ ἀπο-κάλυψη, μόνο γι' αὐτὸ τὸ Dasein μπορεῖ νὰ κατανοεῖ τὸ Εἶναι. «Εἶναι» ὑπάρχει στὸ μέτρο ποὺ ὑπάρχει ἀλήθεια καὶ ἀλήθεια ὑπάρχει στὸ μέτρο ποὺ ὑπάρχει Dasein (SZ, σσ. 226 κ.ἑπ.).

Μποροῦμε τώρα νὰ συνοψίσουμε τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐπιτρέπουν νὰ καταλάβουμε τὴ σημασία τῆς ἑρμηνευτικῆς φαινομενολογίας.

Ἔχοντας δείξει πῶς πρέπει νὰ νοηθεῖ ὁ ὅρος «λόγος», ὁ Heidegger, στὴν προσπάθεια νὰ γίνει κατανοητὴ ἡ φαινομενολογία ὡς ἑρμηνευτικὴ καὶ ὄχι ἀποφαντικὴ φιλοσοφία, ἀναλύει—κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ λέγειν ὡς ἀποφαίνεσθαι—τὸν ὅρο φαινόμενο. Ἂν τὸ φαινόμενο εἶναι αὐτὸ ποὺ δίνεται ὡς φαινόμενο κατ' ἀρχὴν στὴν ἀντίληψή μας, τότε ὁ κοινὸς ὅρος «φαινόμενο» δὲ διακρίνεται ἀπὸ τὸν εἰδικὸ ὅρο «φαινόμενο» ποὺ χρησιμοποιεῖ ἡ φαινομενολογία. Ποῦ βρίσκεται συνεπῶς ἡ διαφορά; Τὸ φαινόμενο, γιὰ τὸν Heidegger, στὴν εἰδικὴ σημασία τῆς φαινομενολογίας, δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ φαίνεται, ἀλλὰ αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ δὲ φαίνεται, αὐτὸ ποὺ παραμένει συγκαλυμμένο, γιατὶ—καὶ ἐδῶ φαίνεται ἡ οὐσιαστικὴ σύνδεση μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἀλήθειας—τὸ πράγμα ποὺ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι καὶ ποὺ πρέπει νὰ ἐκ-καλυφθεῖ, παραμένει συνήθως συγκαλυμμένο. Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ κάνει ἡ φαινομενολογία, ὡς μέ-

θοδος φανερώματος καὶ νομιμοποιήσεως, εἶναι νὰ φανερώσει αὐτὸ ποὺ συνήθως μένει κρυμμένο. Καὶ αὐτὸ ποὺ μένει κρυμμένο, δὲν εἶναι οἱ προσδιορισμοὶ τοῦ ὄντος, ἀλλὰ ἡ οὐσία τοῦ ὄντος (Sein des Seienden). Αὐτὴ μένει κρυμμένη τόσο καλὰ ποὺ συχνὰ πέφτει σὲ λήθη.

«Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ ζητεῖ, ἀπαιτεῖ—μὲ μιὰ εἰδικὴ σημασία καὶ χάρη ἀκριβῶς στὸ δικό του περιεχόμενο—νὰ γίνει φαινόμενο, αὐτὸ ἀκριβῶς ἡ φαινομενολογία ἀνέλαβε νὰ καταστήσει τὸ θεματικό της ἀντικείμενο» (SZ, σ. 35). «Ἡ φαινομενολογία, γράφει ὁ Heidegger, εἶναι ὁ τρόπος προσπελάσεως σ' αὐτὸ ποὺ πρέπει νὰ γίνει τὸ θέμα τῆς ὀντολογίας· εἶναι ἡ μέθοδος ποὺ ἐπιτρέπει νὰ προσδιορισθεῖ αὐτὸ τὸ ἀντικείμενο νομιμοποιώντας το. Ἡ ὀντολογία δὲν εἶναι δυνατὴ παρὰ μόνο ὡς φαινομενολογία» (SZ, σ. 35).

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ φαινόμενο εἶναι αὐτὸ ποὺ ζητεῖ τὸ ἴδιο νὰ φανερωθεῖ, ἀπὸ τὴ στιγμὴ αὐτή, ἡ φαινομενολογία, ὡς ὀντολογία, στρέφεται στὸ Εἶναι τοῦ ὄντος. Αὐτὸ ὅμως τὸ Εἶναι, ἡ οὐσία τοῦ ὄντος, δὲν εἶναι κάτι κρυμμένο πίσω ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ φανερωθεῖ. Δὲν ὑπάρχει ὑπερβατικότητα ἐδῶ μὲ τὴν πλατωνικὴ σημασία. Ὅταν λέμε ὅτι ἡ φαινομενολογία ἀναζητεῖ τὰ φαινόμενα, ἐννοοῦμε ὅτι ἀναζητεῖ νὰ φέρει στὸ φῶς αὐτὸ ποὺ εἶχε κάποτε φανερωθεῖ ὅπως ἦταν, ἀλλὰ πού, μὲ τὸ χρόνο καὶ τὴν παρακμὴ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψης, συγκαλύφθηκε καὶ ξεχάσθηκε. Καὶ τότε πιὰ τὸ πράγμα ποὺ εἶχε πρὶν φανεῖ—τὸ φαινόμενο—συγκαλύπτεται ἀπὸ τὴ φαινομενική του ὄψη. Τὸ φαινόμενο, παρατηρεῖ ὁ Heidegger, εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι συγκαλυμμένο μὲ δυὸ τρόπους: κατ' ἀρχὴν εἶναι αὐτὸ ποὺ παραμένει ἀκόμη συγκαλυμμένο γιατὶ ποτὲ ὡς τώρα δὲν ἔχει ἐκ-καλυφθεῖ. Δὲν τὸ γνωρίζουμε συνεπῶς καθόλου. Μπορεῖ ὅμως νὰ εἶναι συγκαλυμμένο γιατὶ ἔχει ἐπέλθει ἡ συγκάλυψη. Αὐτὸ ὅμως ποὺ φαίνεται μὲ τὴ φαινομενική του ὄψη καὶ ὄχι ὡς φαινόμενο-φανερωμένο, αὐτὸ ἀναγγέλλει πάντα τὸ ὂν στὴν οὐσία του. Αὐτὴ τὴν οὐσία, αὐτὸ τὸ Sein des Seienden δὲν πρέπει νὰ τὸ ἀναζητήσουμε πέρα ἀπὸ τὸ φαινόμενο—ἡ φαινομενολογία γιὰ τὸν Heidegger πρέπει νὰ μείνει πιστὴ στὴν ἀπομάκρυνσή της ἀπὸ κάθε μορφὴ πλατωνικοῦ ρεαλισμοῦ—ἀλλὰ μέσα στὸ φαινόμενο· τὸ φαινόμενο εἶναι αὐτὸ ποὺ κάνει τὸ ὄν. Ἡ φαινομενολογία εἶναι στὸ βάθος ὀντολογία. Ἐφόσον, μὲ τὴ φαινομενολογικὴ σημασία, τὸ φαινόμενο εἶναι πάντα καὶ μόνο αὐτὸ ποὺ κάνει τὸ Εἶναι, ἐφόσον, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, τὸ Εἶναι εἶναι κάθε φορὰ τὸ Εἶναι ἑνὸς ὄντος (Sein des Seienden), ὁ λόγος ποὺ ἀναφέρεται στὸ Εἶναι θὰ πρέπει προηγουμένως νὰ ἀναφερθεῖ καὶ στὸ ὂν (SZ, σ. 37). Βλέπουμε λοιπὸν γιατί ἡ φαινομενολογία, ὡς θεμελιώδης ὀντολογία (ποὺ ἔχει γιὰ ἀντικείμενό της τὸ Dasein ὀντικὰ καὶ ὀντολογικὰ νοούμενο), διαφέρει ἀπὸ τὶς ἄλλες φιλοσοφίες.

Ὅταν λέμε ὅτι ἡ φαινομενολογία εἶναι ἑρμηνευτική, ἐννοοῦμε ὅτι ἡ μέθοδος τῆς φαινομενολογίας εἶναι ἡ ἑρμηνεία (Auslegung). Ὁ λόγος στὴ φαι-

νομενολογία (ὡς λόγος γιὰ τὰ φαινόμενα) ἔχει τὸ χαρακτήρα ἑνὸς ἑρμηνεύειν ποὺ ἀναγγέλλει τὴν αὐθεντικὴ σημασία τοῦ Εἶναι ξεκινώντας ἀπὸ τὸ Εἶναι τοῦ Da-sein.

«Ἡ φαινομενολογία τοῦ Da-sein εἶναι ἑρμηνευτικὴ μὲ τὴν πρωταρχικὴ σημασία τῆς λέξης ποὺ ἀναφέρεται σὲ ὁτιδήποτε ἔχει σχέση μὲ τὴν ἐξ-ήγηση» (SZ, σ. 37).

Ἡ ἑρμηνευτικὴ μέθοδος σκοπεύει πάνω ἀπ' ὅλα νὰ φανερώσει τὸ Εἶναι τοῦ Da-sein. Ἡ ἀποστολή της εἶναι συνεπῶς τριπλή: ἀποκαλύπτει κατ' ἀρχὴν τὴν οὐσία τοῦ Dasein φανερώνοντας τοὺς ὅρους κάτω ἀπὸ τοὺς ὁποίους γίνεται δυνατὴ ἡ ὀντολογικὴ ἔρευνα· ἀναλύει στὴ συνέχεια τὸ τί σημαίνει γιὰ ἕνα ὑπάρχον νὰ ὑπάρχει (στὴν περίπτωση τοῦ Da-sein ἔχουμε τὴν ὑπαρξιακὴ ἀναλυτικὴ τοῦ Dasein)· καί, τέλος, ἐξηγεῖ τὴν ἱστορικότητα τοῦ Da-sein μὲ τὴν ἔννοια ὅτι τὸ Da-sein (δηλ. ὁ ἄνθρωπος) εἶναι ὁ ὀντικὸς ὅρος ποὺ καθιστᾶ δυνατὴ τὴν ἱστορία: ἡ ἑρμηνευτικὴ εἶναι ἡ μεθοδολογία τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν τοῦ πνεύματος:

«Μέσα στὴν ἑρμηνευτική, μ' αὐτὴ τὴ σημασία, ἔχει τὶς ρίζες της ἡ ἑρμηνευτικὴ μὲ τὴν παράγωγη σημασία: δηλ. ἡ ἑρμηνευτικὴ ὡς μεθοδολογία τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν τοῦ πνεύματος» (SZ, σ. 38).

Ὅταν λέμε ὅτι ἡ φαινομενολογία, ὡς θεμελιώδης ὀντολογία, ἀναζητεῖ τὸ Εἶναι τοῦ Dasein, γίνεται φανερὸ ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ Εἶναι ἀποτελεῖ πιὰ τὴν ἔννοια ἐκείνη ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ὀντικὸ εἶναι. Τὸ Εἶναι εἶναι ὑπερβατικό, εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ὑπερβατικό.

«Κάθε διερεύνηση τοῦ Εἶναι νοούμενο ὡς ὑπερβατικὸ εἶναι ὑπερβατολογικὴ γνώση. Ἡ φαινομενολογικὴ ἀλήθεια (ὡς φανέρωμα τοῦ Εἶναι) εἶναι veritas transcendentalis (SZ, σ. 38).

Τὸ ἀρχικό μας ἐρώτημα γιὰ τὴ θεμελίωση (Grund) τῆς ἀλήθειας μᾶς ὁδήγησε στὸν ὑπερβατολογικὸ χῶρο. Ἡ γνώση τοῦ Εἶναι—γιατὶ ἡ ἀλήθεια στὴν οὐσία της εἶναι ἀλήθεια τοῦ Εἶναι—εἶναι ὑπερβατολογική. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ γνώση φανερώνει τὴν προέλευση, δηλ. τὸν τόπο (der Ort) τοῦ λόγου ποὺ θεμελιώνει. Τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν ἀλήθεια εἶναι, τελικά, ἀναζήτηση τοῦ τόπου τῆς ἀλήθειας. Ὁ τόπος ἀπο-καλύπτεται μὲ τὴν οὐσιαστικὴ σκέψη· ὁ τόπος δὲν κατασκευάζεται καὶ ἡ ἀλήθεια δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ εἶναι κατασκευή. Ἡ ἀλήθεια εἶναι στὸν τόπο της καὶ αὐτὸς εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς ἀλήθειας.

Ἡ «θεωρία» τοῦ Heidegger γιὰ τὴν ἀλήθεια μᾶς καλεῖ νὰ ἀναζητήσουμε καὶ νὰ μείνουμε στὸ ξέφωτο ποὺ εἶναι τὸ ἄνοιγμα, δηλ. ὁ τόπος τῆς ἀλήθειας.

Ἡ φιλοσοφία του εἶναι τοπολογία τῆς ἀλήθειας καὶ τοῦ Εἶναι.

Σπουδαστήριο Φιλοσοφίας ΤΕΡΕΖΑ ΠΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ - ΒΑΛΑΛΑ